

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

**'A E HOU'EIKI MĒMIPA
'O E**

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	1
'Aho	Falaite, 31 Sanuali 2025

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI MĒMIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Fakafanua

'Eiki Fakafongoa Nōpele Fika 2, Vahefonua Ha'apai

Hou'eiki Minisitā Kapineti

'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Pa'anga, Toutai

& Pilisone

Hon. Dr. 'Aisake Eke

'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi &

Minisitā ki he 'Atakai, Fakamatala 'Ea,
Ma'u'anga Ivi & Ma'u'anga Fakamatala (*MEIDECC*)
Fusimālohi

Hon. Dr. Taniela Liku'ohihifo

'Eiki Minisitā ki Muli & Kau Tau 'Ene 'Afio
'Uluakalala

Pilinisi Kalauni Tupouto'a

'Eiki Minisitā Ako & Ako Ngāue & 'Eiki Minisitā

Fonua & Ngaahi Koloa Fakaenatula

Hon. Dr. 'Uhilamoelangi Fasi

'Eiki Minisitā Pa'anga Tānaki Pa'anga Hū Mai & Kasitomu

Hon. Mateni Tapueluelu

'Eiki Minisitā Fēfakatau'aki mo e Fakalalakalaka Faka'ekonomika

Hon. Kapelieli Lanumata

'Eiki Minisitā Lao & 'Eiki Minisitā Potungāue Takimamata

Hon. Mo'ale Finau

'Eiki Minisitā Polisi & Tāmate Afi & 'Eiki Minisitā Ngaahi

Kautaha Pisinisi Pule'anga

Hon. Paula Piveni Piukala

'Eiki Minisitā Mo'ui

Hon. Dr. 'Ana 'Akau'ola

'Eiki Minisitā Ngoue, Me'atokoni & Vaotātā

Hon. Dr. Siosiu Halavātau

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua

Hon. Sinaitakala Tu'itahi

Hou'eiki Fakafongoa Nōpele

Lord Vaea

'Eiki Fakafongoa Nōpele Fika 1 Tongatapu

Lord Tu'ivakanō

'Eiki Fakafongoa Nōpele Fika 2 Tongatapu

Lord Fohe

'Eiki Fakafongoa Nōpele Fika 3 Tongatapu

Lord Tu'i'āfitu

'Eiki Fakafongoa Nōpele Fika 1 Vava'u

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafongoa Nōpele Fika 2 Vava'u

Lord Tu'iha'angana

'Eiki Fakafongoa Nōpele Fika 1 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafongoa Nōpele 'Eua

HSH Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili

'Eiki Fakafongoa Nōpele Ongō Niua

Kau Fakafongoa Kakai

Fakafongoa Kakai 1, Tongatapu

Tevita Fatafehi Puloka

Fakafongoa Kakai 3, Tongatapu

Siaosi Sovaleni

Fakafongoa Kakai 6, Tongatapu

Dulcie Elaine Tei

Fakafongoa Kakai 8, Tongatapu

Johnny Grattan Vaea Taione

Fakafongoa Kakai 9, Tongatapu

Sevenitini Toumoua

Fakafongoa Kakai 13, Ha'apai

Veivosa Light of Life Taka

Fakafongoa Kakai 14, Vava'u

Dr. Mo'ale 'Otunuku

Fakafongoa Kakai 15, Vava'u

Samiu Vaipulu

Fakafongoa Kakai 16, Vava'u

Dr. Viliami Lātū

Fakafongoa Kakai 17, Ongō Niua

Vātau Mefi Hui

FALE ALEA 'O TONGA

**'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 1/2025
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA**

**'Aho: Falaite 31 Sanuali 2025
Taimi: 11.00am**

Fika 01		Lotu
Fika 02		Fuakava 'a e 'Eiki Palemia 'o Tonga
Fika 03		Fakafe'iloaki 'e he 'Eiki Palemia 'a e Hou'eiki Minisita 'o e Kapineti
Fika 04		Fuakava 'a e Hou'eiki Minisita
Fika 05		Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 06		Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 07		Memipa 'o e Ngaahi Komiti Faka-Fale Alea
Fika 08		Kelesi

KANOTOHI

Fale Alea ‘o Tonga	7
Lotu	7
Fakafuakava’i ‘a e ‘Eiki Palēmia ‘o Tongá.....	7
Fakafe’iloaki e Hou’eiki Minisitā Kapineti fo’ou	9
Kole Tongatapu 7 ke fakahoko ‘ene fuakavá ‘i he fakalea faka-Pilitānia kae ‘ikai ko e faka-Tonga.....	9
Kole Fakafofonga Nopele fika 2 Ha’apai hoko atu ‘asenita Falé kae toki vakai’i me’a tokanga ki ai Tongatapu 7	10
Kole ‘Eiki Palēmiá ke fakatokanga’i & tuku ki ha komiti ke vakai’i kaveinga tokanga ki ai Tongatapu 7.....	11
Fakafuakava’i Hou’eiki Minisitā ‘o e Kapineti kau ai Tama Pilinisi Kalauni.....	11
Ui ‘a e Fale.....	21
Poaki	22
Ta’efiemālie Pule’anga & fokotu’u ke tautea’i Kau Fakafofonga nau mama’o mei Fale Alea.....	22
Taukapo Tongatapu 3 & Vava’u 15 ki he poaki fai he kau Fakafofonga Kakai	23
Fokotu’u ke hoko atu ‘asenita ngāue ‘a e Fale	24
Kole Sea ke fakama’opo’opo mai taliuí ke me’a ki ai Fale & tukuhiho ki he Komiti Ngaahi Monū’ia ke ngāue ki ai	25
Me’a ‘Eiki Sea	25
Fakama’ala’ala Tongatapu 7 ki he’ene fokotu’u ke fakafuakava’i ‘i he lea faka-Pilitānia	25
Taukave Lord Vaea ko Tonga na’e ‘ikai ke kolonia ke ngāue’aki e lea faka-Pilitānia	27
Tokanga Lord Fohe ki he ‘uhinga kei alea’i fokotu’u Tongatapu 7 na’e ‘ikai ke poupu’i ‘ene fokotu’u.....	27
Fehu’ia tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e fakanofu e Minisita Polisi	28
Taukave Lord Nuku ko e lea faka-Tongá pe ‘oku ngāue’aki ‘i Fale Alea fakatatau ki he tohi tu’utu’uni.....	29
Poupu mei he Pule’anga ki he fokotu’u ‘a Tongatapu 7	29
Tokanga Lord Tu’iha’angana ki he fepakipaki e tu’utu’uni ‘a ia ‘e ngali fakamālohi’i Tongatapu ‘i he fakahoko ‘ene fakafuakava	30
Fokotu’u Lord Tu’iha’angana ke feme’a’aki e Fale ki he fokotu’u ‘a Tongatapu 7 pea toki pālōti	31
Mafatukituki mo e mahu’inga ‘a e fuakava ‘i he faka’uhinga ‘a Tongatapu 7	33

Fakama'ala'ala Seá 'i he Kupu 83 e Konisitūtoné mo 'ene felāve'i mo e fakafuakava 'i he Tohi Tu'utu'uni Ngāue e Falé	33
Hoha'a ki he tōnounou 'i he liliu faka-Tonga ngaahi lipooti/Lao fakahū mai ki Fale Aleá 34	
Taukapo Lord Vaea 'ikai ha tōnounou 'i he lea faka-Tonga	35
Taukave Lord Nuku ko e lea faka-Tonga 'i he Kupu 21 e Tohi Tu'utu'uni 'a e lea faka'ofisiale 'oku ngāue'aki 'i Fale Alea	36
Tali Sea ki he Kupu 21 e Tohi Tu'utu'uni e Fale	36
Poupou Pule'anga ke faka'atā Tongatapu 7 ke fakahoko 'ene fuakavá 'i he lea faka-Pilitānia fakatau ki hono konisēnisí mo e Konisitūtone.....	40
Fokotu'u Lord Nuku toloi fakafuakavá kae 'omai ha faka'uhinga fakalao ki he fokotu'u 'a Tongatapu 7.....	41
Poupou Tongatapu 3 ki he fokotu'u mei he Tēpile Nōpele toloi fakafuakava 'o Tongatapu 7	42
Pāloti 'o 'ikai tali fokotu'u Tongatapu 7 ke fai hono fakafuakava'i ia 'i he lea faka-Pilitānia	43
Tu'utu'uni Fale Alea hoko atu hono fakafuakava'i Tongatapu 7 'i he lea faka-Tonga	44
Mēmipa 'o e ngaahi Komiti faka-Fale Aleá.....	45
Komiti Tu'uma'u ki he Lao	45
Komiti Tu'uma'u ki he 'Asenitá	45
Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e FaleAleá	46
Komiti Tu'uma'u ki he Pa'angá.....	46
Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Me'a Fakasosialé.....	46
Komiti Tu'uma'u ki he 'Ātakeá mo e Feliuliuaki 'o e 'Eá.....	47
Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Ngāue ki Mulí, Malu'í mo e Fefakatau'akí.....	48
Komiti Tu'uma'u ki he Ngoué mo e Toutaí.....	48
Komiti Tu'uma'u ki hono Fakafepaki'i 'o e Ta'eFaitotonú.....	48
Komiti Tu'uma'u ki he Tupu Tokolahí mo e Langa Fakalalakaká	49
Poate ki he Vāhenga Mālōlō 'a e FaleAleá.....	49
Komiti Fili Ki he Lipooti Fakata'u 'a e Pule'angá	49
Komiti Fili Fekau'aki mo e Totongi 'Uhilá	50
Komiti Fili Fekau'aki mo e Kautaha Vakapuna Lulutaí	50
Komiti Fili Fekau'aki mo hono Fakaivia 'o e 'Ofisi 'o e FaleAleá.....	50
Komiti Fili ki he Tō, Tali 'o e Tō Folofolá	50
Pāloti'i 'o tali kau mēmipa & fakatonutonu ki he ngaahi Komiti Tu'uma'u/Fili 'a e Fale Alea.....	51

Toloi fanongonongo ‘a e Fale Alea.....	51
Kelesi	52

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: Falaite, 31 Sanuali 2025

Taimi: 1100-1105 pongipongi

Sātini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea e Fale Aleá. (Lord Fakafanua)

‘Eiki Sea: Mālō homou laumālie Hou’eiki. Kole atu ki he ‘Eiki Nōpele Tongatapú, tataki mai e lotu he pongipongi ni.

Lotu

(Na’e tataki ‘a e lotu ‘o e pongipongi ní ‘e he ‘Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 ‘o Tongatapú, Lord Vaea.)

...

<001>

Taimi: 1105-1110

... (Kei hoko atu ‘a e lotú.) ...

<001>

Taimi: 1110-1115

... (Kei hoko atu ‘a e lotú.)

‘Eiki Sea: Hou’eiki ‘oku tau a’u mai ki he fika ua ‘etau ‘aseníá, te u kole ki he Kalaké ke fakahoko hono fakafuakava’i e ‘Eiki Palēmía.

Fakafuakava’i ‘a e ‘Eiki Palēmía ‘o Tongá

Kalake Pule: ‘Eiki Palēmía ‘o Tonga, ko ho’o fuakava eni ‘i he ‘ao ‘o e Fale Alea ‘o Tongá ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni ‘a e kupu 83 ‘o e Konisitūtone ‘o Tongá.

‘Oku ou fuakavá ni ...

‘Aisake Eke: ‘Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

‘Aisake Eke: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

Kalake Pule: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

‘Aisake Eke: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

Kalake Pule: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

‘Aisake Eke: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

Kalake Pule: ... pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

‘Aisake Eke: ... pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá ...

‘Aisake Eke: ... ‘a e Konisitūtone ‘a e Pule’anga ‘o Tongá ...

Kalake Pule: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he‘eku potungāué ...

‘Aisake Eke: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he‘eku potungāué ...

Kalake Pule: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai ...

‘Aisake Eke: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai ...

Kalake Pule: ... koe’uhí ko e lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni. ...

‘Aisake Eke: ... koe’uhí ko e lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni. ...

Kalake Pule: Ko au ...

‘Aisake Eke: Ko au ...

Kalake Pule: ‘Aisake Valu Eke ...

‘Aisake Eke: ‘Aisake Valu Eke ...

Kalake Pule: Palēmia ‘o Tonga ka ko e Minisitā Pa’anga ...

‘Aisake Eke: Palēmia ‘o Tonga ka ko e Minisitā Pa’anga ...

Kalake Pule: Minisitā ki he Toutai ...

‘Aisake Eke: Minisitā ki he Toutai ...

Kalake Pule: Minisitā ki he Pilīsoné.

‘Aisake Eke: Minisitā ki he Pilīsoné.

(Hili ‘a e fuakava ‘a e ‘Eiki Palēmiá, ‘Aisake Valu Eke, na’ a ne ‘uma ki he Tohitapú, fakamo’oni ‘i he tohi fuakavá pea ‘ave ke fakamo’oni ‘a e ‘Eiki Séá, Lord Fakafanua.) ...

<001>

Taimi: 1115-1120

‘Eiki Sea: ... Kole eni ki he ‘Eiki Palēmiá ke fakafe’iloaki’i mai ‘a ‘ene Hou’eiki Minisitā

Kapinetí.

Fakafe'iloaki e Hou'eiki Minisitā Kapineti fo'ou

'Eiki Palēmia: 'Oku ou kole ke u hūfanga he Feitu'u na 'Eiki Sea pehē 'eku fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Nōpele 'o 'Ene 'Afió, pehē 'eku fakatapu foki ki he Tama Pilinisi, Pilinisi Kalauní Tupouto'a 'Ulukalala, pehē 'eku fakatapu ki he kau Fakafofonga 'o e Kakaí. Pea 'oku ou fakatapu kia kinautolu kotoa pē kau Fakafofonga Pule'anga mei mulí pea pehē ki he tangata'ifonua mo e fefine'ifonua kae fakahoko atu 'a e fatongia ko ení.

Ko e 'Eiki Minisitā ki he Malu'i ki he, ki Mulí pea pehē ki he 'Eiki Minisitā 'a e Kau Tau 'A 'Ene 'Afió ko e Pilinisi Kalauní, Tupouto'a 'Ulukalala.

'Eiki Sea: Kātoa pē Kapinetí kātaki.

'Eiki Palēmia: Pea ko e Tokoni Palēmiá ko Toketā Taniela Fusimālohi pea pehē ki he Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahí pea pehē foki ki he Ngaahi Potungāue *MEIDECC*. Pea ko e Minisitā ki he 'Eiki Minisitā ki he Akó pea pehē foki ki he Fonuá pea mo e Koloa Fakanatulá ko Toketā 'Uhilamoelangi Fasi. Ko e 'Eiki Minisitā ki he Mo'uí ko Toketā 'Ana 'Akau'ola pea ko e 'Eiki Minisitā ki he Me'a Fakapotungāue ko ē ki he Ngaahi Me'a Fakalotofonuá ko 'Eiki Minisitā Sinitakala Tu'itahi.

Ko e 'Eiki Minisitā ki he Ngaahi Potungāue Fakalakalaká Faka'ekonōmiká ko 'Eiki Minisitā Lanumata. Ko e 'Eiki Minisitā ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'angá pehē ki he Polisi pea ki he Tāmate Afi ko Piveni Piukala. Pea ko e 'Eiki Minisitā ki he Pa'anga Tānaki Hū Maí pea pehē ki he Fakafetau'akí ko e 'Eiki Minisitā ko Mateni Tapueluelu. Pea ko e 'Eiki Minisitā ki he Takimamatá pea pehē ki he 'Eiki Minisitā Laó ko Mo'ale Finau. Mālō 'aupito 'Eiki Sea. Sea kātaki fakamolemole ko e Minisitā ki he Ngoué ko Toketā Siosiua Halavātau, mālō.

'Eiki Sea: Kātaki e Kalaké ke fakafuakava'i mai e Hou'eiki Minisitā.

Paula Piveni Piukala: Sea, pe 'e lava pē ke u ki'i fakahoha'a atu.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Paula Piveni Piukala: Sea ko u, 'oku ou kole pē 'e lava 'o 'ohake 'asenita 'o e fika nimá mo e fika onó kimu'a pea toki fai e fakafuakavá Sea. He 'oku ou loto ke u fakahoha'a atu 'i he fuakavá Sea. Ko e, kātaki pē he lahi e femo'uekina he ngaahi fatongiá ka na'a ku faka'amu ke u hanga 'o *address* e *issue* ko ení 'i he Kapinetí ka na'e 'ikai ke lahi e taimí.

Kole Tongatapu 7 ke fakahoko 'ene fuakavá 'i he fakalea faka-Pilitānia kae 'ikai ko e faka-Tonga

'Oku ou tokanga pē au Sea ke tau, ke tau 'uluaki faimo'oni pē kia tautolu 'i he fo'i fuakavá. Ko e 'isiu tatau pē na'a ku kole 'i he'eku 'uluaki hū mai ki he Falé ni fekau'aki mo 'eku ongo'i 'oku 'ikai ke tau faimo'oni ki he 'Otuá 'i he fakalea 'o e fuakavá. Pea 'oku ou 'ohake pē he ko e 'uhingá ko e tēpile kehe eni 'oku ou 'i aí ka 'oku kei tatau pē 'eku tui ki aí Sea. Na'a, na'a lava ke ...

Taimi: 1120-1125

‘Eiki Minisitā Polisi: ... ‘omai mu’a e fo’i fakatau’atāina ko iá ke u fakahoko atu ‘eku fuakavá ‘i he lea fakapapālangí, he ‘uhinga pē he ‘ikai ke toe lava ‘o liliu ē he’ene tu’u faka-Tongá. Ko e *truly loyal* Sea, kia au ko ‘ene, ko ‘eku faimo’oni ia ki he ‘Otuá, faimo’oni ia ki he ‘Ene ‘Afíó, faimo’oni ia ki he fonua. Pea ko u loto pē ke ‘ohake Sea he ko e *Resolution* ia ‘a e Falé ni te nau lava ‘o faka’atā.

Ko ‘eku ‘uhinga pē ‘e Sea neongo pē ‘ene, ko e ki’i me’a si’isi’i eni pea ngali laulaunoa ki he lau ‘a e tokolahi, na ko e sekita fo’ou eni ke nau hanga ‘o *acknowledge* e mahu’inga ko ‘etau fuakava eni ki he ‘Otua. ‘Oku ‘ikai ke u ongo’i te u faimo’oni ki ha fuakava ‘oku ou fai lolotonga ko iá ‘oku ou ‘osi ‘ilo he ‘ikai ke malava ke mo’oni he taimi ka fepakipaki. Pea ko u faka’amu pē Sea kapau ‘e ...

Lord Tu’iha’angana: ‘Eiki Sea ki’i fakatonutonu atu.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Nōpele Ha’apai.

Kole Fakafofonga Nopele fika 2 Ha’apai hoko atu ‘asenita Falé kae toki vakai’i me’a tokanga ki ai Tongatapu 7

Lord Tu’iha’angana: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea pea tapu mo e Tama Pilinisi Kalauní, ‘Eiki Palēmiá mo e Hou’eiki Fale Alea ‘o Tonga. ‘Eiki Sea ko ‘eku fakatonutonu, hoko atu ho ‘asenitá he ‘oku ‘i ai ‘a e kau Minisitā ia ke fuakava’i, ‘ikai ke nau ‘eke’i ‘e nautolu e founda ngāue ‘a e Fale Aleá. Toki fai ha’o tu’utu’uni ki he me’a ‘oku tokanga ki ai e ‘Eiki Minisitā ko ē ki he’ene fuakavá ke toki fakakakato. Hoko atu e fuakava ia ki he Hou’eiki Minisitā ko ē kae toki vakai’i e me’a ia ‘oku tokanga ki ai ‘a e Mēmipa ko ē pe ko e hā ha tu’utu’uni ki ai. ‘Oua te ne ta’ofi ‘e ia ‘etau Tu’utu’uni. Ka ‘oku mahino mai e me’a ia ko ē ‘oku tokanga ki ai kae hoko atu ‘a e me’a ia ko eni ko ē ki he Hou’eiki Minisitā ko ē kae toki vakai’i. Mālō.

Paula Piveni Piukala: Sea ko e *assumption* pe ia ‘a e Hou’eiki Nōpelé. ‘Oku ou, ‘oku ou mahu’inga’ia au Sea ke, pea ko ‘eku kolé he ‘oku ‘i he mafai pē Feitu’u na pea ‘oku ‘i he Falé ni pē, ‘oku malava pē Falé ni ke tau hikinima’i ke faka’atā. Ka ‘oku ou faingata’a’iá Sea he ko e, he ‘ikai ke u lava ‘o lave lahi ki he ‘isiu ko ení kae ‘oleva kuo ‘uluaki ui e Hou’eiki Mēmipá.

Ko u tokangá ko u ‘ohake pē au ia ki he Fale ‘Eiki ni ‘oku mahu’inga ke tau *pay attentions* ki he fanga ki’i titeila (*detail*) pehé ní pea ‘oku ou ongo’i mālohi pē. Ko u kei ongo’i mālohi pē pe ‘e lava pē ke tau fai ha tu’utu’uni ki ai pea toki fakakakato. Me’a ia fakafo’ituitui kapau ‘oku nau fie ngāue’aki pē faka-Tongá koe’uhí kuo ne ‘osi tu’ú. Ka ko e kole ‘a e motu’á ni ‘oku ou ongo’i ange ‘oku ou ...

Lord Nuku: ‘Eiki Sea.

Paula Piveni Piukala: Faka’apa’apa ange ki he fonuá pea mo ‘Ene ‘Afíó ...

Lord Nuku: Ki’i fakatonutonu atu pē ‘Eiki Sea.

Paula Piveni Piukala: ‘A e hū ‘a e fo’i lea ko eni ko e *truly loyal*.

Lord Nuku: Ki’i fakatonutonu atu ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Kātaki pē ‘Eiki Nōpele ‘oku ‘ikai ke u tali ho’o me’a maí. Fakafofonga, ko u ‘osi tui ‘oku mahino ‘a e me’a ko ē ‘oku ke tokanga ki aí.

Paula Piveni Piukala: Mālō Sea.

‘Eiki Sea: Pea ko u tali ‘a e fakatonutonu ‘oku me’a mai ki ai ‘a e ‘Eiki Nōpele Ha’apaí, te tau hoko atu he’etau ‘asenitá Hou’eiki. Ko e me’a ko ē ‘oku me’a mai ki ai ‘a e Fakafofongá ‘oku fiema’u ke fai ‘a e tu’utu’uni e Falé. He ‘ikai ke lava ke tau faitu’utu’uni ‘oku te’eki ke tau fai hatau taliui. Te u kole ki he ‘Eiki Palēmiá ke me’a mai pe ‘oku ‘i ai ha’ane loto ki he me’a ‘oku fekau’aki ki ai, me’a ‘oku tokanga ki ai ‘a e Fakafofongá.

Kole ‘Eiki Palēmiá ke fakatokanga’i & tuku ki ha komiti ke vakai’i kaveinga tokanga ki ai Tongatapu 7

‘Eiki Palēmia: Tapu pea mo e ‘Eiki Seá, Fale Alea ‘o Tonga pea ‘oku ou fakatapu foki pea mei he Tama Pilinisi Kalauni pea pehē ki he Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki Nōpelé pea pehē ki he kau Fakafofonga ‘o e Kakaí.

Sea ko u lave’i pē ‘a e ‘uhinga ‘oku ‘ohake ai ‘e he Fakafofonga ko ení, ‘oku ‘ikai ko ha toki, ‘a e ‘Eiki Minisitā ko ení. ‘Oku ‘ikai ko ha toki fuofua taimi eni. Na’e ‘osi ‘ohake ‘a e me’a ko ení ‘i he ngaahi faka, kimu’a atu. Ka ko u kole atu pē ki he ‘Eiki Minisitā, tuku ke fakakakato eni tau toki foki mai. Tuku atu mu’a ki ha komiti ke ne toki fai e vakai ki he me’a ko ení kae fakahoko ai leva ‘etau fatongia ko ení ‘i he pongipongi ni Sea kae fakatokanga’i pē Sea ‘a e me’a ko ení. Mālō.

‘Eiki Sea: Mahino e me’a ‘oku ke me’a ki aí ‘Eiki Palēmia. Te u faka’atā pē kapau ‘oku ‘i ai ha Minisitā ‘oku ‘amanaki ke fakafuakava pe ‘oku ‘i ai ha’ane loto ‘o hangē ko e me’a ko eni ‘oku tokanga ki ai ‘a e ‘Eiki Minisitā Polisi. ...

<001>

Taimi: 1125-1130

‘Eiki Sea: ... Ko u tui ‘oku ‘atā pē. Te u kole ki he Kalaké ke hoko atu ‘etau ‘asenitá ‘a ia ko hono fakafuakava’i ‘a e Hou’eiki Minisitā tukukehe ‘Eiki Minisitā, ‘oku ‘i ai e me’a ‘oku tokanga ki ai ke toki fai ha talanoa’i ‘amui ka tau hoko atu Hou’eiki ki he’etau ‘asenitá.

Fakafuakava’i Hou’eiki Minisitā ‘o e Kapineti kau ai Tama Pilinisi Kalauni

Kalake Pule: Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala, ko e fuakava eni ‘a e Feitu’u na ‘i he ‘ao ‘o e Fale Alea ‘o Tongá ‘o fakatatau ki he kupu 83 ‘o e Konisitūtone ‘o Tongá.

‘Oku ou fuakavá ni ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ‘Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

Kalake Pule: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

Kalake Pule: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

Kalake Pule: ... pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá ...

Kalake Pule: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku potungāué ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku potungāué ...

Kalake Pule: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai ...

Kalake Pule: ... koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni.

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... koe’uhí ko e lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni.

Kalake Pule: Ko au ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: Ko au ...

Kalake Pule: Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala.

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala.

Kalake Pule: Minisitā ki Muli ...

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: Minisitā ki Muli ...

Kalake Pule: ... mo e Minisitā ki he kau Tau ‘a ‘Ene ‘Afió.

Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala: ... mo e Minisitā ki he Kau Tau ‘a ‘Ene ‘Afió.

(Hili 'a e fuakava 'a e 'Eiki Minisitā ki Mulí & Minisitā ki he Kau Tau 'a 'Ene 'Afió, Pilinisi Kalauni Tupouto'a 'Ulukalala, na'a ne 'uma ki he Tohitapú pea fakamo'oni 'i he tohi fuakavá.)

Kalake Pule: Mateni Tapueluelu, ko ho'o fuakava eni 'i he 'ao 'o e Fale Alea 'o Tongá 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 'a e kupu 83 'o e Konisitūtone 'o Tongá.

'Oku ou fuakavá ni ...

Mateni Tapueluelu: 'Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ... 'i he 'ao 'o e 'Otuá ...

Mateni Tapueluelu: ... 'i he 'ao 'o e 'Otuá ...

Kalake Pule: ... te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afió ko Tupou VI ...

Mateni Tapueluelu: ... te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afió ko Tupou VI ...

Kalake Pule: ... ko e Tu'i totonu 'o Tonga ...

Mateni Tapueluelu: ... ko e Tu'i totonu 'o Tonga ...

Kalake Pule: ... pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa ...

Mateni Tapueluelu: ... pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tongá ...

Mateni Tapueluelu: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tongá ...

Kalake Pule: ... pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāué ...

Mateni Tapueluelu: ... pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāué ...

Kalake Pule: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafaí ...

Mateni Tapueluelu: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafaí ...

Kalake Pule: ... koe'uhí ko e lelei 'a e Tu'í mo e Pule'angá ni.

Mateni Tapueluelu: Koe'uhí ko e lelei 'a e Tu'í mo e Pule'angá ni.

Kalake Pule: Ko au Mateni Tapueluelu ...

Mateni Tapueluelu: Ko au Mateni Tapueluelu ...

Kalake Pule: Minisitā ki he Pa'anga Hū Maí mo e Tuté.

Mateni Tapueluelu: Minisitā ki he Pa'anga Hū Maí mo e Tuté.

(Hili 'a e fuakava 'a e 'Eiki Minisitā Pa'anga Hū Mai & Tuté, Mateni Tapueluelu, na'a ne 'uma ki he Tohitapú pea fakamo'oni 'i he tohi fuakavá.)

Kalake Pule: Mo'ale Finau, ko ho'o fuakava eni 'i he 'ao 'o e Fale Alea 'o Tongá 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 'a e kupu 83 'o e Konisitūtone 'o Tongá.

'Oku ou fuakavá ni ...

Mo'ale Finau: 'Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ... 'i he 'ao 'o e 'Otuá ...

Mo'ale Finau: ... 'i he 'ao 'o e 'Otuá ...

Kalake Pule: ... te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afió ko Tupou VI ...

Mo'ale Finau: ... te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afió ko Tupou VI ...

Kalake Pule: ... ko e Tu'i totonu 'o Tonga ...

Mo'ale Finau: ... ko e Tu'i totonu 'o Tonga ...

Kalake Pule: ... pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa ...

Mo'ale Finau: ... pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tongá ...

Mo'ale Finau: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tongá ...

Kalake Pule: ... pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāué ...

Mo'ale Finau: ... pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāué ...

Kalake Pule: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafaí ...

Mo'ale Finau: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafaí ...

Kalake Pule: ... koe'uhí ke lelei 'a e Tu'í mo e Pule'angá ni.

Mo'ale Finau: ... koe'uhí ke lelei 'a e Tu'í mo e Pule'angá ni.

Kalake Pule: Ko au Mo'ale Finau ...

Mo'ale Finau: Ko au Mo'ale Finau ...

Kalake Pule: Minisitā ki he Takimamatá ...

Mo'ale Finau: Minisitā ki he Takimamatá ...

Kalake Pule: ... mo e Minisitā Laó.

Mo'ale Finau: ... mo e Minisitā Laó.

(Hili 'a e fuakava 'a e 'Eiki Minisitā Takimamata & 'Eiki Minisitā Laó, Mo'ale Finau, na'a ne 'uma ki he Tohitapú pea fakamo'oni 'i he tohi fuakavá.) ...

<001>

Taimi: 1130-1135

Kalake Pule: ... 'Ana 'Akau'ola ko ho'o fuakava eni 'i he 'ao 'o e Fale Alea 'o Tongá 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 'a e kupu 83 'o e Konisitūtone 'o Tongá.

'Oku ou fuakavá ni ...

'Ana 'Akau'ola: 'Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ... 'i he 'ao 'o e 'Otuá ...

'Ana 'Akau'ola: ... 'i he 'ao 'o e 'Otuá ...

Kalake Pule: ... te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afió ko Tupou VI ...

'Ana 'Akau'ola: ... te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afió ko Tupou VI ...

Kalake Pule: ... ko e Tu'i totonu 'o Tonga ...

'Ana 'Akau'ola: ... ko e Tu'i totonu 'o Tonga ...

Kalake Pule: ... pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa ...

'Ana 'Akau'ola: ... pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tongá ...

'Ana 'Akau'ola: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tongá ...

Kalake Pule: ... pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāué ...

'Ana 'Akau'ola: ... pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāué ...

Kalake Pule: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafai ...

'Ana 'Akau'ola: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafai ...

Kalake Pule: ... koe'uhí ko e lelei 'a e Tu'í mo e Pule'angá ni.

'Ana 'Akau'ola: ... koe'uhí ke lelei 'a e Tu'í mo e Pule'angá ni.

Kalake Pule: Ko au, ko au ‘Ana ‘Akau’ola ...

‘Ana ‘Akau’ola: Ko au ‘Ana ‘Akau’ola ...

Kalake Pule: Ko e Minisitā Mo’uí.

‘Ana ‘Akau’ola: Ko e Minisitā Mo’uí.

(Hili ‘a e fuakava ‘a e ‘Eiki Minisitā Mo’uí, ‘Ana ‘Akau’ola, na’a ne ‘uma ki he Tohitapú pea fakamo’oni ‘i he tohi fuakavá.)

Kalake Pule: Sinaitakala Tu’itahi ko ho’o fuakava eni ‘i he ‘ao ‘o e Fale Alea ‘o Tongá ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni ‘a e kupu 83 ‘o e Konisitūtone ‘o Tongá.

‘Oku ou fuakavá ni ...

Sinaitakala Tu’itahi: ‘Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

Sinaitakala Tu’itahi: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

Kalake Pule: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

Sinaitakala Tu’itahi: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

Kalake Pule: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

Sinaitakala Tu’itahi: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

Kalake Pule: pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

Sinaitakala Tu’itahi: ... pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá ...

Sinaitakala Tu’itahi: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá ...

Kalake Pule: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he ‘eku potungāué ...

Sinaitakala Tu’itahi: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he ‘eku potungāué ...

Kalake Pule: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafái ...

Sinaitakala Tu’itahi: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafái ...

Kalake Pule: ... koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni.

Sinaitakala Tu’itahi: ... koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni.

Kalake Pule: Ko au Sinaitakala Tu’itahi ...

Sinaitakala Tu’itahi: Ko au Sinaitakala Tu’itahi ...

Kalake Pule: Ko e Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá.

Sinaitakala Tu’itahi: Ko e Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá.

(Hili ‘a e fuakava ‘a e ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá, Sinaitakala Tu’itahi, na’a ne ‘uma ki he Tohitapú pea fakamo’oni ‘i he tohi fuakavá.)

Kalake Pule: ‘Eiki Tokoni Palēmia, Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi ko ho’o fuakava eni ‘i he ‘ao ‘o e Fale Alea ‘o Tongá ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni ‘a e Kupu 83 ‘o e Konisitūtone ‘o Tongá.

‘Oku ou fuakavá ni ...

Taniela Fusimālohi: ‘Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

Taniela Fusimālohi: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá ...

Kalake Pule: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

Taniela Fusimālohi: ... te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI ...

Kalake Pule: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

Taniela Fusimālohi: ... ko e Tu’i totonu ‘o Tonga ...

Kalake Pule: ... pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

Taniela Fusimālohi: ... pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá ...

Taniela Fusimālohi: ... ‘a e Konisitūtone ‘a e Pule’anga ‘o Tongá ...

Kalake Pule: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he ‘eku potungāué ...

Taniela Fusimālohi: ... pea fai ‘a e ngāue ‘i he ‘eku potungāué ...

Kalake Pule: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafái ...

Taniela Fusimālohi: ... ki he ngata’anga ‘a ‘eku mafái ...

Kalake Pule: ... koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni.

Taniela Fusimālohi: ... koe’uhí ko e lelei ‘a e Tu’í mo e Pule’angá ni.

Kalake Pule: Ko au Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi.

Taniela Fusimālohi: Ko au Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi.

Kalake Pule: ‘Eiki Tokoni Palēmia ‘o Tonga ka ko e Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Lalahí ...

Taniela Fusimālohi: Tokoni Palēmia ‘o Tonga pea ko e Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Lalahí ...

Kalake Pule: ... pea mo e Minisitā ki he Fakamatala ‘Eá, Ma’u’anga Iví, Ma’u’anga Fakamatalá, Tokangaekina ‘o e Fakatamaki Fakaenatulá, ‘Atakaí, Fetu’utakí mo e Feliuliuaki ‘o e ‘Eá.

Taniela Fusimālohi: ... Minisitā ki he Fakamatala ‘Eá, Ma’u’anga Iví, Ma’u’anga Fakamatalá, Tokangaekina ‘o e Fakatamaki Fakaenatulá, ‘Atakaí, Fetu’utakí mo e Feliuliuaki ‘o e ‘Eá.

(Hili ‘a e fuakava ‘a e ‘Eiki Tokoni Palēmiá, ‘Eiki Minisitā MOI & ‘Eiki Minisitā MEIDECC, Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi, na’a ne ‘uma ki he Tohitapú pea fakamo’oni ‘i he tohi fuakavá.) ...

<001>

Taimi: 1135-1140

Kalake Pule: ‘Uhilamoelangi Fasi, ko ho’o fuakava eni ‘i he ‘ao ‘o e Fale Alea ‘o Tonga, ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni ‘a e kupu 83 ‘o e Konisitūtone ‘o Tongá.

‘Oku ou fuakava ni,

‘Uhilamoelangi Fasi: ‘Oku ou fuakava ni,

Kalake Pule: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otua.

‘Uhilamoelangi Fasi: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otua ...

Kalake Pule: Te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afio ko Tupou VI,

‘Uhilamoelangi Fasi: Te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afio ko Tupou VI,

Kalake Pule: Ko e Tu’i Totonu ‘o Tonga.

‘Uhilamoelangi Fasi: ... Ko e Tu’i Totonu ‘o Tonga.

Kalake Pule: Pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa,

‘Uhilamoelangi Fasi: Pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa,

Kalake Pule: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tonga.

‘Uhilamoelangi Fasi: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tonga.

Kalake Pule: Pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku Potungāue,

‘Uhilamoelangi Fasi: Pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku Potungāue.

Kalake Pule: ... ‘i he ngata’anga ‘o ‘eku mafai.

‘Uhilamoelangi Fasi: ... ‘i he ngata’anga ‘o ‘eku mafai.

Kalake Pule: Koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’i mo e Pule’angá ni.

‘Uhilamoelangi Fasi: Koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’i mo e Pule’angá ni.

Kalake Pule: Ko au ‘Uhila mo e Langi Fasi,

‘Uhilamoelangi Fasi: Ko au ‘Uhila mo e Langi Fasi.

Kalake Pule: Minisitā Ako mo e Ako Ngāue,

‘Uhilamoelangi Fasi: Minisitā Ako mo e Ako Ngāue,

Kalake Pule: ... mo e Minisitā Fonua mo e Ngaahi Koloa Faka-e-Natula.

‘Uhilamoelangi Fasi: mo e Minisitā Fonua mo e Ngaahi Koloa Faka-e-Natula.

(Na’e fakamo’oni leva ‘a e ‘Eiki Minisitā Ako mo e Ako Ngāue, mo e Minisitā Fonua mo e Ngaahi Koloa Faka-e-Natula ‘i he’ene Fuakava)

Kalake Pule: Kapelieli Militoni Lanumata, ko ho’o fuakava eni ‘i he ‘ao ‘o e Fale Alea ‘o Tonga, ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni ‘a e kupu 83 ‘o e Konisitūtone ‘o Tongá.

‘Oku ou fuakava ni,

Kapelieli Lanumata: ‘Oku ou fuakava ni,

Kalake Pule: ... ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otua.

Kapelieli Lanumata: ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otua ...

Kalake Pule: Te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afio ko Tupou VI,

Kapelieli Lanumata: Te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afio ko Tupou VI,

Kalake Pule: Ko e Tu’i Totonu ‘o Tonga.

Kapelieli Lanumata: ... Ko e Tu’i Totonu ‘o Tonga.

Kalake Pule: Pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa,

Kapelieli Lanumata: Pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa,

Kalake Pule: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tonga.

Kapelieli Lanumata: ... 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tonga.

Kalake Pule: Pea fai 'a e ngāue 'i he'eku Potungāue,

Kapelieli Lanumata: Pea fai 'a e ngāue 'i he'eku Potungāue.

Kalake Pule: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafai.

Kapelieli Lanumata: ... ki he ngata'anga 'o 'eku mafai.

Kalake Pule: Koe'uhí ke lelei 'a e Tu'i mo e Pule'angá ni.

Kapelieli Lanumata: Koe'uhí ke lelei 'a e Tu'i mo e Pule'angá ni.

Kalake Pule: Ko au Kapelieli Militoni Lanumata,

Kapelieli Lanumata: Ko au Kapelieli Militoni Lanumata.

Kalake Pule: Minisitā ki he Fefakatau'aki mo e Fakalalakaka Faka'ekonōmika.

Kapelieli Lanumata: Minisitā ki he Fefakatau'aki mo e Fakalalakaka Faka'ekonōmika.

(Na'e fakamo'oni leva 'a e 'Eiki Minisitā ki he Fefakatau'aki mo e Fakalalakaka Faka'ekonōmika)

Kalake Pule: Siosiua Moala Halavātau, ko ho'o fuakava eni 'i he 'ao 'o e Fale Alea 'o Tonga, 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 'a e kupu 83 'o e Konisitūtone 'o Tongá. 'Oku ou fuakava ni,

Siosiua Moala Halavātau: 'Oku ou fuakava ni.

Kalake Pule: ... 'i he 'ao 'o e 'Otua.

Siosiua Moala Halavātau: 'i he 'ao 'o e 'Otua ...

Kalake Pule: Te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afio ko Tupou VI,

Siosiua Halavātau: Te u talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afio ko Tupou VI,

Kalake Pule: Ko e Tu'i Totonu 'o Tonga.

Siosiua Halavātau: ... Ko e Tu'i Totonu 'o Tonga.

Kalake Pule: Pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa,

Siosiua Halavātau: Pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa,

Kalake Pule: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tonga.

Siosiuia Moala Halavātau: ... ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tonga.

Kalake Pule: Pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku Potungāue,

Siosiuia Halavātau: Pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku Potungāue.

Kalake Pule: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai.

Siosiuia Halavātau: ... ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai.

Kalake Pule: Koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’i mo e Pule’angá ni.

Siosiuia Halavātau: Koe’uhí ke lelei ‘a e Tu’i mo e Pule’angá ni.

Kalake Pule: Ko au Siosiuia Moala Halavātau,

Siosiuia Halavātau: Ko au Siosiuia Moala Halavātau.

Kalake Pule: Minisitā ki he Ngoue, Me’atokoni, mo e Vaotātā.

Siosiuia Moala Halavātau: Minisitā ki he Ngoue, Me’atokoni mo e Vaotātā.

(Na’e fakamo’oni leva ‘a e ‘Eiki Minisitā ki he Ngoue, Me’atokoni mo e Vaotātā, Siosiuia Moala Halavātau ki he’ene fuakava.)

<002>

Taimi: 1140-1145

‘Eiki Sea: Fakamālō atu Hou’eiki Minisitā te u kole heni ki he kalake ke ui ‘a e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale.

Ui ‘a e Fale

Kalake Tēpile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, tapu mo e ‘Eiki Palēmia mo e Hou’eiki Minisitā ‘o e Kapineti, tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki Nōpele ‘a ‘Ene ‘Afio, pea tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai. Kae ‘atā ke fakahoko hono ui ‘o e Falé ki he ‘aho ní, Falaite, 31 Sanuali, 2025.

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, ‘Eiki Palēmia, Minisitā Pa’anga, Palani Fakafonua, Toutai mo e Pilīsone, ‘Eiki Tokoni Palēmia, Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi mo e *MEIDECC*, ‘Eiki Minisitā ki Muli mo e Kautau ‘a ‘Ene ‘Afio, ‘Eiki Minisitā Ako, Ako Ngāue, Fonua mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula, ‘Eiki Minisitā ‘o e Tānaki Pa’anga Hū Mai mo e Tute, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki mo e Fakalalakaka Faka’ikonōmika, ‘Eiki Minisitā Takimamata mo e Lao, Paula Pīveni Piukala, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, ‘Eiki Minisitā Ngoue, Me’atokoni mo e Vaotātā, ‘Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Nōpele Vaea, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō, ‘Eiki Nōpele Fohe, ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana,

‘Eiki Nōpele Nuku, HSH Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili. Tevita Fatafehi Puloka, Siasosi ‘Ofa ki Vahafolau Sovaleni, Dulcie Elaine Tei, Johnny Grattan Vaea Taione, Sevenitini Toumo’ua, Veivosa Light of Life Taka, Mo’ale ‘Otunuku, Samiu Kuita Vaipulu, Viliami Uasikē Lātū, Vātau Mefi Hui.

‘Eiki Sea ‘oku ou kole ke u toe fakaongo mu’a. ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu, Sevenitini Toumo’ua, Vātau Mefi Hui. Sea ko e ngata’anga ē ‘o e taliui,

Poaki

ko e poaki ‘oku ma’u hení, poaki folau ‘a ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa, Johnny Grattan Vaea Taione, Veivosa Light of Life Taka, Mo’ale ‘Otunuku, ...

<002>

Taimi: 1145-1150

Kalake Tepile: ... pea mo Viliami Uasikē Lātū. Ko e ni’ihi ‘o e Hou’eiki ‘oku ‘ikai ke tali honau uí, ‘oku ‘i ai ‘a e tui ‘oku nau me’a tōmui mai pē ‘Eiki Sea. Mālō ‘aupito.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ‘e lava pē ke fai ha ki’i fakahoha’a atu. Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ...

‘Eiki Sea: Kātaki ‘Eiki Tokoni Palēmia. Ko e fika 6 eni ‘etau ‘asenita.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea kātaki ko ‘eku fie fakalave atu pē au ki he ‘aitemi hono 5.

‘Eiki Sea: Me’a mai.

Ta’efiemālie Pule’anga & fokotu’u ke tautea’i Kau Fakafofonga nau mama’o mei Fale Alea

‘Eiki Tokoni Palēmia: Tapu mo e Fetitu’u na Sea, tapu pea mo e Hou’eiki ‘o e Fale ni. ‘Oku ou ongo’i lahi he pongipongi ni Sea, ‘a e taliui ‘oku tau fai, ‘i he tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e talangofua ‘a e kau Mēmipa ki he tala tu’utu’uni ho Falé. Mou vakai hifo ki he’etau tohi taliuí, ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha ‘uhinga mālohi ia ke ‘ikai ke ‘i heni ai ha Fakafofonga, ‘oku ou fakamālō lahi ki he Hou’eiki Nōpele ‘enau tulituli mai ‘i he pongipongi ni ke fakakakato ‘a e ouau ko ení.

Ko e me’a ko eni ‘oku tau fakahoko ‘i he pongipongi ni Sea, ko e kātanga ‘a e Fale Alea ‘o Tonga, ko e hā ha me’a ‘e toe mahu’inga ange ki ha Mēmipa na’e fili mai ‘e he kakai ki he Fale Alea ‘o Tonga, ka ko e tu’utu’uni ‘a e Fale Alea ‘o Tonga ke fai ha kātanga. Pea ko e kātanga mahu’inga eni ko hono faka-fuakava’i ‘o e kau Minisitā fo’ou ki he Kapineti. Kuo me’a mai mo e Tama Pilinisi ka mou vakai atu ki he tēpile ‘a e kakaí, talamai ‘e he tohi ko ē tau tohi taliui, ko e poakí na’e toki fai pē ia ki he ‘aho ni ke folau.

Sea ko ho’o tohi tu’utu’uni ke mau fakataha mai na’a ke ‘ave ia ‘e koe kimu’a ‘aupito pē ia ‘i he ngaahi ‘aho folau ko eni. Ko e hā ‘a e fa’ahinga fakatamaiki ko eni ‘oku fai ko eni ‘e he

kau Fakafofonga ko eni, ko e hā ‘a e fa’ahinga ‘ulungaanga, ‘oku ‘ikai ko ha ‘ulungaanga taau ia ke fai ‘e ha taha Fale Alea.

Siaosi Sovaleni: Fakatonutonu atu Sea.

‘Eiki Tokoni Palēmia: .. ke nau ke fai ho’o tala tu’utu’uni ke tau ō mai ki he kātoanga ‘a e Fale ...

Siaosi Sovaleni: Sea fakatonutonu.

‘Eiki Sea: Fakatonutonu.

Taukapo Tongatapu 3 & Vava’u 15 ki he poaki fai he kau Fakafofonga Kakai

Siaosi Sovaleni: Fakamanatu atu pē ki he Tokoni Palēmia ‘oku ‘ikai ke toe ‘i he tafa’aki fakaanga kae tuku mai ke fai atu ā ha’amau ki’i taukapo ‘amautolu.

Na’e toki ‘omai ‘a e fo’i tala ko eni ke fai ‘a e fakataha ni ‘i he ‘aho 3 eni, 3 ‘aki ‘a e ‘aho ni. Taimi ko ia kuo ‘osi ‘i muli ‘a e fa’ahinga ia na’e ‘ikai ke nau ‘ilo ‘e fai ‘a e fakataha ko eni. ‘Ai fakalelei pē ‘etau me’á he ‘oku ‘ikai ke ke kei me’a ‘i he tuliki ko eni ‘oku ke me’a mai mei taumu’a.

Ko e anga pē ia ‘a e fakatonutonu Sea, na’e ‘ikai ke pehē na’e toki puna atu pē ha taha ‘aneuhu, mālō.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ko e taimi ko ē ‘oku tau ‘i he tu’unga pehē ai, ‘oku tau tu’u telinga leva ki he Fale Alea ‘o Tonga, pē ‘oku te ‘i fé he potu ‘o Tonga ni mo māmani, ka te tu’u telinga. Ko e talu eni mei he ‘aho 24 ‘o Nōvema ‘etau lele mai ‘i he founa ‘oku talamai ‘e he Konisitūtone ke fai ‘aki ‘etau ngāue, pea tau tu’u telinga leva.

‘Oku ‘ikai ko e totongi kitautolu ke tau Mēmipa Fale Alea pea tau fa’iteliha tautolu ia ‘i he ‘etau ō mai ki he Fale Alea ‘o Tonga. Ko ‘eku poini ia Sea. Ka ‘oku totonu ‘e Sea ko u fokotu’u atu tautea kinautolu ke nau ‘ilo honau fatongia ko honau fatongia ‘oku fai ki he kakai ‘i he Fale Alea ‘o Tonga.

Samiu Vaipulu: Fakatonutonu atu Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘e Vava’u 15.

Samiu Vaipulu: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, tapu ki he Tama, kae ‘uma’ā ‘a e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale. Sea ‘oku ngofua koā ‘etau tu’utu’uni ‘a e poaki?

‘Eiki Sea: ‘Oku ngofua.

Samiu Vaipulu: Mālō Sea.

‘Eiki Tokoni Palēmia: ‘Oku ‘ikai ke toe fiema’u ia ‘e Sea ke toe fakama’ala’ala mai ‘e ha taha ‘oku ngofua, ka ‘oku tau ngāue’aki hotau konisēnisi, kapau te mou me’a atu kihe tēpilé,

toko 8 ‘oku ‘ikai ke nau ‘i heni. Ngutuhua ange ka koha poaki ‘a ha ‘Eiki Minisitā ko e me’a atu ki ha folau koe’uhí ‘e ‘i ai hono lelei ki he fonuá.

Ko e ‘aho ni ‘oku ou ongo’i lahi ‘aupito Sea, ‘a e me’a ko eni ‘oku hokó, kuo me’a mai ‘a e Hou’eiki Nōpele ‘o fai hotau fakakakato, kuo ‘i heni ‘a e ‘Eiki Palēmia, kuo ‘i heni ‘a e Tama Pilinisi Kalauni, pea mo e Ta’ahine Pilinisesi. Pea ‘oku ‘i heni ‘a e Hou’eiki Minisitā kuo ‘osi hono faka-fuakava’i. Ko e me’a ‘oku fehu’ia ‘i he ‘aho ní ‘oku ‘i fé kau Fakafofonga ‘o e kakai ko eni, na’a nau ‘i he tepile ko eni, na’e fai hono faka-fehu’ia kinautolu ‘i he ngāue ‘oku faí. ‘Oku ‘ikai koha ‘ulungaanga ia ke ha’u ha taha mo ia ki ho Falé Sea.

Siaosi Sovaleni: Sai pē Sea ka u toe fakatonutonu. ‘A ia na’e ngalo ange na’e me’a ‘a Niuá 17 ‘i he me’a’anga ko ena nau ‘i ai, ngalo ‘ia au Sea na’e ‘ikai ke tali mo e ngaahi ui he tafa’aki ‘o e Hou’eiki, hā ‘oku ke nofo ai pē koe ‘o tokanga taafataha mai pe koe ki he tafa’aki ko eni ...

<002>

Taimi: 1150-1155

Siaosi Sovaleni: ... ke *miss* ‘e koe ho’o me’a atu mei he tafa’aki ko eni? ‘Ai ā Sea ka tau hoko atu ā ‘oku ‘osi, he na’e talu ‘ene lau he fa’a folau ‘a e Hou’eiki Minisitā. Ko eni ia ‘oku talamai na’e hua ange ‘o kapau ko e Minisitā ‘oku me’a atu ‘o poaki, he ko e ngaahi tafa’aki eni ko ení ‘oku totonu ke fai ha feme’a’aki ki ai kae fakakakato ‘etau ouau he ‘ahó ni ‘a e ‘uhinga ‘oku tau ‘i heni ai mālō.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Me’a mālie ho’o ‘ai hake ‘a e folau Sea. Ko e ‘Eiki Palēmia ‘osi faitu’utu’uni.

Lotu Tu’ivakanō: Tapu mo e Sea.

‘Eiki Tokoni Palēmia: ‘Oku ‘osi fai ‘ene tu’utu’uni Sea he ‘ikai toe fai ha folau ia ko ha folau holo pe.

Lord Tu’ivakanō: Sea.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Nōpele ko ho’o fakatonutonu?

Fokotu’u ke hoko atu ‘asenita ngāue ‘a e Fale

Lord Tu’ivakanō: ‘Eiki Tokoni Palēmia ki’i me’a hifo ki lalo! Sea tapu mo e Feitu’u na kae ‘uma’ā ‘a e Fale ‘Eiki ni. Fakatapu atu ki he Tama Pilinisi Kalauní. Sea ke hoko atu mu’a ho ‘asenita. Na’e mahino ki he motu’á ni ko e ‘aho 6 na’e tonu ke fai ai ‘a e fakaava ‘a e Falé. Ka ko e me’a fakatu’upakē eni.

Sea ko u tokanga atu pe he ‘oku ‘i ai e kakai mahu’inga hotau Falé. Ka ‘oku ‘ikai ko ha fa’ahinga tō’onga eni ‘oku lelei ke fakahoko, tau kātaki’i e me’á kae ‘ai ke lava lelei ‘etau ... tau tókí *discuss* atu he ...kapau ‘oku mou fiema’u ke fakalelei’i ‘a e ngaahi me’a ko ia ‘ave ki he ngaahi komiti kae hoko atu Sea kātaki ke hoko atu ho ‘asenita mālō.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Ko u kole fakamolemole atu pe Sea.

Kole Sea ke fakama'opo'opo mai taliu' ke me'a ki ai Fale & tukuhifo ki he Komiti Ngaahi Monū'ia ke ngāue ki ai

'Eiki Sea: Kātaki pe 'Eiki Tokoni Palēmia ko u tali e ngaahi fakatonutonu 'oku 'omai mei he kau Fakafofongá. Ka ko e tali ko ē ki he me'a 'oku ke tokanga ki aí, te u kole ki he Kalake ke 'omai hane lipooti ke faka'auiki 'a e ngaahi poaki ko eni 'oku 'omai he pongipongi ni pea toki tufa atu ia hetau fakahoko ke mou me'a ki ai. Pea te u kole leva ki he Komiti ko eni Ngaahi Monū'ia e Fale ke nau toki vakai'i hili hano tēpile'i he Kalaké e lipooti ko eni fekau'aki pea mo e ni'ihī 'oku poaki mai he 'aho ni.

'Eiki Tokoni Palēmia: Ko ia Sea ko u kole fakamolemole atu pe ki he Hou'eiki Mēmipa ngali 'oku tō kitu'a e fakahoha'a 'oku ou fai. Ka ko e ongo'i pe ia 'etau ngāue mo e ma'uma'uluta hotau Fale he 'oku fekau'aki hangatonu pe eni ia mo e me'a 'oku tau malanga lahi ki ai ke tau ngāue fakataha. Ka he 'ikai ke tau lava 'o ngāue fakataha 'o kapau 'oku tau loto kehekehe mo tō'onga kehekehe 'ofa atu Sea.

Me'a 'Eiki Sea

'Eiki Sea: Fakatapu ki he 'afio 'a e Tolu Taha'i 'Otua 'i hotau lotolotonga, tapu pea mo 'Ene 'Afio Tama Tu'i Tupou VI ko e Hau e 'Otu Tonga. Tapu mo e Ta'ahine Kuiní Nanasipau'u. Tapu atu ki he Tama Pilinisi Kalauní kae 'uma'ā e Pilinisesi Kalauni. Tapu atu ki he 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia kae 'uma'ā e Hou'eiki Minisitā 'o e Kapinetí. Tapu pea mo e Tama Pilinisi Kalaniuvulu Fotofili kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki 'a e fonuá. Tapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakai. 'Oatu eni 'a e fakatapu makehe ki he kau Fakafofonga *diplomatic* mei muli 'oku nau 'i heni he pongipongi ni kae 'uma'ā 'a e kau 'a'ahi, koe'uhī ko e polokalama mahu'inga e fakafuakava'i 'a e Kapineti fo'ou mo e Hou'eiki Minisitā e fonuá. Hou'eiki ko e kongā lahi 'etau 'asenita ko ena kuo 'osi lava 'o fakakakato. Koe'uhī ko e natula ko ia e ngāue 'i Fale Alea ni. Ko e me'a kotoa pe 'oku fokotu'u mai ke tau alea'i. Pea koe'uhī kuo lava 'o fakakakato hono ui 'a e Hou'eiki Mēmipa e Fale malava leva ke tau hoko atu ki hono alea'i 'a e me'a na'e 'ohake 'e he Fakafofonga Tongatapu 7 'a ia 'oku fekau'aki tonu ia pea mo 'etau Tohi Tu'utu'uni - Tu'utu'uni Fika 21 "ko e lea faka-Tonga pe 'i he feme'a'aki 'i he Fale Alea ni." Ka neongo iá 'oku faka'atā pe 'i he Tu'utu'uni 'a e Fale Alea Fika 3 ke faka'atā ha Tu'utu'uni 'oka loto ki ai 'a e tokolahi e Falé. 'I he 'ene pehē te u tuku heni 'a e faingamālie ki he Fakafofonga Tongatapu 7 ke 'omai e fokotu'u ke fai ki ai ha tu'utu'uni e Fale pea tau toki hoko atu.

Fakama'ala'ala Tongatapu 7 ki he'ene fokotu'u ke fakafuakava'i 'i he lea faka-Pilitānia

Paula Piveni Piukala: Tapu pea mo e Sea pea tapu ki he 'Eiki Palēmia pea pehē ki he kau Fakafofonga 'o e Fale 'Eiki ni. Sea ko u fakamālō lahi ki he faingamālie 'oku ke 'omai pea 'oku 'i ai 'eku fakamālō lahi ki he 'Eiki Palēmia pea pehē ki he 'Ene 'Afio 'a e falala 'oku 'omai.

Sea ko e fale'i pe ko e taukave na'e makatu'unga ai hono 'omai 'e Tupou I ke kamata'aki e houa Fale Alea kotoa pe ...

Taimi 1155-1200

Paula Piveni Piukala: ... ‘aki ‘a e lotú. Na’a ne pehē ‘e iku ‘etau ngāue kotoa pē ko e veve kapau he ‘ikai ke tau ‘uluaki fakatokanga’i ke hingaki ‘etau falalá ki he ‘Otuá. Sea ko e me’a ko eni ‘oku hangē ko e me’a ‘a e Palēmiá. ‘Oku ‘ikai ko hano toki ‘ohake ia ‘o’ona eni. Na’a ku ‘ohake he taimi na’a ku hū mai ai ki he Fale Alea. Ka ko u mahino’i pe Sea mahalo na’a ‘oku ‘ikai ke tatau ‘a e a’usia ‘i he ‘isiu ko eni ko u ‘ohake Sea.

‘Oku hangē ‘oku ‘ikai ke fiemālie hoku lotó mo hoku laumālie he’eku ongo’i ‘oku ‘ikai ke u faimo’oni he fakakaukau ko e me’a tatau pe na’a ku ‘ohake he’eku ‘uluaki hū maí fekau’aki mo e tu’u ‘a e fō’i fuakava ka u ‘omai mu’a Sea ke u fakamatala’i ‘eku makatu’unga. He ko u toutou lave pe ki ai he Fale ni ka ‘oku hangē ‘oku te’eki pe ke tatau ‘etau mākupusi.

Ko e fo’i fuakava ko eni ‘oku ‘i ai e me’a lalahi ‘e tolu ai lele palaleli kātoa. ‘Uluaki **ke ke talangofua kakato ki he ‘Ene ‘Afio ko e Tu’i totonu ‘o Tonga**. Mahino ia ko ‘eku fuakava ia ki he ‘Otua. Ua **ke u tauhi e Konisitūtone ke mā’oni’oni** palaleli ‘aupito pe. Tolu **‘osi hoku ivi mo hoku tūkingata mo ‘eku mo’ui hono ngāue’i ‘i he mafai ‘oku ‘omai he lao ki he lelei ‘a ‘Ene ‘Afio pea mo e lelei ‘a e kakai** - palaleli kātoa.

Sea na’a ku lau e hopo ‘a e tu’utu’uni ‘a e kau Fakamaaú ‘o fekau’aki mo ha Tu’utu’uni faka-Tu’i. Pea na’e pehē ni ‘a e anga ‘a e toka ‘o e tu’utu’uni ko ia. Ko e Fakamaau’anga eni ‘o ‘Ene ‘Afio. Pea ‘oku mau faka’apa’apa ta’ei hano tatau ki he ‘Ene ‘Afio. Ka koe’uhi ko e Konisitūtoné koe’uhī ko e Konisitūtone ‘ena fepaki ‘oku mau tui ko e faka’amu ia ‘a ‘Ene ‘Afio ke tauhi ‘a e Konisitūtone. Ka ‘oku mahalo na’a ‘oku hala ‘a e fale’i. ‘I he ‘ene pehē nau aofangatuku neongo ‘enau faka’apa’apa ki he ‘Ene ‘Afio ko e Fakamaau’anga ‘o ‘Ene ‘Afio. ‘Oku nau tui ange ke puke ‘a e Konisitūtoné. Tu’utu’uni faka-Fakamaau’anga ia Sea. Pea ‘oku pehē ‘ene lave ki hoku lotó mo hoku laumālie Sea. ‘Oku mahu’inga ke tau hanga ‘o faka-fenapangapangamālie Sea ko ‘eku faka’amu na’a hoko e ‘i heni ‘a e Tama Pilinisi Kalauni ‘i he Kapineti ko eni ko ha sekitā fo’ou eni ke tau hanga ‘o *modernize* ‘etau faka’apa’apa ke hake mei loto kae ‘oua ‘e fakamamata mei tu’a, ke hake ia mei loto.

Ko ‘eku kolé Sea mo ‘eku fokotu’u ki he kau Hou’eiki Mēmipa mahino pe kiate au ‘a e mafatukituki e fatongiá ke ‘omai ha’aku ngofua fakatatau ki he’etau Tohi Tu’utu’uni ke u fakahoko mu’a ‘eku fuakavá he lea fakapāpālangi. ‘UHINGA PE ‘E TAHA SEA. Ko e fo’i lea ko ē ko ē na’e fuakava ai e kau Fakamaau’anga. Na’a nau ngāue’aki e fo’i lea ko e *truly loyal to His Majesty*. Pea ko u lau ‘e au e fo’i *statement* ko ia *more honourable* ange ia *is an esteemed statement*.

Koe’uhi ko e mafatukituki e fatongia ko e Minisitā Polisi au Sea. ‘Oku lahi hono ngaahi polé, he kapau he ‘ikai ke tau faimo’oni pea tau falala ki he ‘Otua ke tau vete e palopalema...

Taimi: 1200-1205

Paula Piveni Piukala: ... ‘oku fekuki mo e fonuá fekau’aki pea mo e *drugs* mo hono ivi mo hono mālohi. Ko e faka’ofa ē ka ko e kaha’ú. Ko e faka’amu e motu’a ni ki he kaha’u ‘oku tau teu’i ai ha ‘aho ‘oku hoko hake ai ‘a e Pilinisi Kalauni ki he Taloni ‘oku maama hono kakai not

zombies. Sea ko ‘eku kole ‘a’aku ia he ko e fuakava ko e me’a fakafo’ituitui. Ko ‘ene ongo ē mo ‘ene mālohi ka ai haku loto konisēnisi mo hoku laumālie ko u kole ki he kau Mēmipa ‘omai mu’a ‘a e me’a ‘oku ou kolé, ke u fakahoko ‘eku fuakava he lea fakapāpālangi, ‘uhinga pe ‘e taha ko e mahu’inga kiate au ‘a e fatongia ‘oku hili mai kiate au mālo Sea.

‘Eiki Sea: Mālō Fakafofonga. Hou’eiki ‘oku ‘i ai ha poupou ki he fokotu’u ko ení? Kimu’a pea malava ke tau feme’a’aki ki he ‘isiu ‘oku fiema’u ke ai ha poupou ‘o kapau ‘oku ‘ikai te tau hoko atu leva. ‘Eiki Nōpele.

Taukave Lord Vaea ko Tonga na’e ‘ikai ke kolonia ke ngāue’aki e lea faka-Pilitānia

Lord Vaea: Tapu pea mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga kae ‘uma’ā e Pilinisi Kalauní, Palēmiá pea mo e Hou’eiki Kapineti. ‘Eiki Sea ko e tu’u e motu’a ko hono ‘uhinga ko e ‘amanaki ke fai e fakakaukau ko eni ke fai e fuakava’i ‘i he lea fakapilitānia. Motu’a Tonga eni, talu ‘eku tupu he lalo la’ā ni mo ‘eku Tonga pe. Na’a ku sivi ‘i he lea fakapilitānia ke mahino ko e Tonga au. Na’a ku nofo heni pea u hoko ko e tangata’i Tonga, tauhi pea mo e nofo faka-Tonga ke mahino ko Tonga pea mo e Tu’í pea mo e Hou’eiki pea mo e Kakai. Na’e ‘ikai luva e fonua ni. Na’e ‘ikai faifaiange pea kolonia e fonua ni. Na’e kei tu’u pe fonua ni ‘o ako’i pe kinautolu. ‘I he ‘ene masivá pea ne tauhi hono taufatungamotu’a ‘o a’u mai ki he ‘aho ni.

‘Eiki Sea ‘oku me’a mai ‘a e Palēmia fo’ou mo e fakakaukau fo’ou, ‘ikai ke fakafuakava’i ‘ene Minisitā Polisi kae kole he Minisitā Polisi ke hoko ko e muli ke fakafuakava’i ia ‘i he uhouhonga ‘o Tongá ni. ‘Eiki Sea talu ‘eku tupu ‘a’aku ia mo ‘eku ako lea e fakapilitānia. Talu ‘eku tupu ‘a’aku ia mo ‘eku lou’ulu ‘i he lea fakapilitānia, talu ‘eku tupu ‘a’aku ia te’eki ai ke u tukulolo au ki he lea fakapilitānia. Na’a ku ako pe pea u ‘ilo’i pea u tatau mo e tangata mulí. Ko e ‘aho ni.

Paula Piveni Piukala: Sea ke u ki’i fakatonutonu atu e...

Lord Vaea: ‘Aho ni kuo tu’u mai mei he tafa’aki e Pule’anga ke hoko e lea fakapilitāniá ‘oku mahino. Ko e kakai Tonga eni na’e ‘ikai kolonia e fonua ni.

Paula Piveni Piukala: Sea ke ki’i fakatonutonu atu e ‘Eiki Nōpele na’a ma’u hala e kakai ‘i he fakakaukau.

Lord Vaea: Sea ‘oku ‘ikai ke u tali ‘e au e fakatonutonu.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Nōpele ko u tali ‘e au e fakatonutonu me’a mai ‘Eiki Minisitā.

Paula Piveni Piukala: Sea ‘oku ‘ikai ko ‘eku ‘uhinga ‘a’aku ia ke liliu ‘a e lao pe ko e ‘omai e motu’a pālangi pe ko e ...’a e me’a ‘oku fai ki ai e taukave hala ‘aupito pe ia Sea.

Tokanga Lord Fohe ki he ‘uhinga kei alea’i fokotu’u Tongatapu 7 na’e ‘ikai ke poupou’i ‘ene fokotu’u

Lord Fohe: Sea fakatonutonu eni. Tapu mo e Feitu’u na pehē ki he Hou’eiki Fale Alea. Ko ‘eku fakatonutonu’i ‘Eiki Sea na’a ke me’a mai’aki pe ‘oku ‘i ai ha poupou pea ‘oku hala e Fale ni he poupou. Ko e hā e ‘uhinga ‘oku tau kei hoko atu ai he me’a ‘oku ‘ikai ke poupou’i mālo.

Paula Piveni Piukala: Sea tuku mu'a ke u ki'i hanga 'o fakama'ala'ala atu Sea 'a e makatu'unga pe 'e toe lava ke mavahe 'a e maa'usiá. Ko e fo'i lea ko eni Sea ko e talangofua kakato.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā ko ho'o fakatonutonu e taimi 'a e 'Eiki Nōpele? Ko e fakatonutonu 'oku miniti pe 'e taha.

'Eiki Minisitā Polisi: Ko ia Sea ka u hoko atu ai pe au ia ki he ...he ko e 'uhinga 'oku mahino kiate au.

Fehu'ia tu'unga 'oku 'i ai 'a e fakanofu e Minisita Polisi

Siaosi Sovaleni: Ko e *point of order* pe Sea. 'A ia 'oku 'Eiki Minisitā pe 'oku kei Fakafofonga pe 'i Fale Alea ni he 'oku te'eki ke ne *take* 'ene fuakava?

'Eiki Sea: Ko e Fakafofonga kuo fakanofu 'Eiki Minisitā te'eki ai ke fuakava'i...

<003>

Taimi: 1205-1210

'Eiki Sea: ... mahino pē 'oku tau hoko atu ki he 'asenita pē 'ikai.

Siaosi Sovaleni: Kole atu ke tau hoko atu Sea hangē ko e fakatonutonu 'oku 'omai na'e 'ikai ke ai ha poupou. Tukukehe kapau ke lotu pē koe ke toe malanga pē ...ko e Fakafofonga na'e fakanofu minisita ...

Paula Piveni Piukala: Sea 'omai mu'a ke u fakamalanga atu 'a e makatu'unga Sea he na'e 'ikai ke u 'amanaki au 'oku kei mālohi pē 'a e, Sea kau hanga 'o 'ohake 'eku makatu'unga ke toe ki'i mahino ange.

Ko e fo'i lea ko eni hono faka-Tongá ko u fuakava ni 'i he 'Ao 'o e 'Otua te u fai talangofua mo'oni. Ko 'eku fakalea ko ē ko e fakalea ko ē he'etau Konisitūtoné he fakapālangi ko e *truly loyal to His Majesty*. Ka u 'oatu Sea 'a e fakatātā mahino. Sea ko u kole ange pē ki he Nōpele ke 'oleva mu'a ke 'oatu 'eku poiní. Ko 'ene 'osi pē 'a'ana ia ko ia ko u fiemālie ko e hā ho'omou faitu'utu'uni he kapau 'oku 'ikai ke mou tali, 'oku 'ikai ke mou tali ...

Lord Nuku: 'Eiki Sea 'oku, 'oku 'atā e fakatonutonú ki ha me'a 'oku 'ikai ke te tui ki ai.

'Eiki Minisitā Polisi: Sea 'oku te'eki ke ua atu 'eku fo'i sētesi 'a'aku ke ai ha me'a 'e fakatonutonu.

'Eiki Sea: Kātaki pē ko e fakatonutonu eni e Fakafofonga, 'Eiki Minisitā Polisi ki he me'a malanga ko eni e 'Eiki Nōpele.

Lord Nuku: Ko 'eku fakatonutonu 'a'aku eni e 'Eiki Fakafofonga 'i he me'a 'oku ...

'Eiki Sea: Me'a mai.

Lord Nuku: Me'a ki ai he taimi ni.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Nōpele.

Taukave Lord Nuku ko e lea faka-Tongá pe 'oku ngāue'aki 'i Fale Alea fakatatau ki he tohi tu'utu'uni

Lord Nuku: 'Eiki Sea, ko 'eku fakatonutonu ko e kupu 62 ko ē he Konisitūtone 'oku 'i he Fale Alea ke ne fai 'ene tu'utu'uni. 'A ia 'oku fakamānava'i 'e he kupu 62 'a e tohi ngāue ko eni ko ē 'oku foaki ki he Feitu'u na 'a e mafai ko ia. Ko e kupu 21 ko ē ko ē 'o e tohi tu'utu'uni ko ia lea pē taha 'oku ngāue'aki he Fale ko eni ko e lea faka-Tonga kupu 21. Pea ko e tu'u ia ko ē 'a e Konisitūtone 'Eiki Sea. Ko e malanga ko eni ka faka, kapau te tau tali eni heni te tau foki 'o fakatonutonu 'a e tohi tu'utu'uni 'a ē na'e fakamānava'i he kupu 22 ko ē 'o e Konisitūtone. 'A e mafai ki he Feitu'u na ke ngāue'aki pē lea taha 'i he Fale ni. Ko e 'aho ni mea'i pē ia 'e he Fakafofongá 'a e kupu 21 ko eni ko ē ko ē 'o e tohi tu'utu'uni. Ko e lea pē 'e taha 'oku ngāue'aki he Fale ko eni ko e lea faka-Tonga 'ikai toe tali ha lea kehe.

'Eiki Sea: Ko ia 'Eiki Nōpele mahalo 'oku ta'omia pē he Feitu'u nau 'osi fakamatala he kamata ko eni 'etau feme'a'aki ko e kupu 21 'oku tu'utu'uni ki he lea faka-Tonga ka 'oku fakangofua he kupu 3 'oka loto e Fale ke tu'u fakatafa'aki ha kongá pē ko e kakato hotau ngaahi tu'utu'uni kau ai e kupu 21.

Lord Nuku: Ko ia Sea.

'Eiki Sea: 'A ia ko e 'uhinga ia 'oku fokotu'u mai ai 'e he Fakafofonga 'Eiki Minisitā Polisi pē 'oku loto ki ai 'a e Falé ke tau tu'u fakatafa'aki e kupu 21 'o 'etau Tohi Tu'utu'uni kae fakangofua 'ene fakafuakava 'i he lea fakapilitānia 'a ia 'oku 'ikai fakangofua he 21. 'A ia ko 'etau ngāue ki he kupu 3 ka ko eni ko u fakaongoongo atu au ia 'oku 'ikai ke ai ha pou pou ia.

Kae kimu'a pea u hoko atu 'eku feme'a'aki atu ka moutolu 'oku me'a mai e Fakafofonga Nōpele ko eni mo 'ene malanga 'a ē ko eni 'oku tau fakafekiki ai he taimi ni. Ko e fakatonutonu 'oku miniti pē 'e taha, Fakafofonga ko u tui 'oku 'osi e fakatonutonu pea 'oku mahino e me'a ko eni ko e fokotu'u e Fakafofongá na'e 'ikai ke 'i ai ha pou pou pea ne pehē 'oku 'ikai ke ai ha fokotu'u te tau foki mai leva ki he 'etau 'asenita.

Lord Nuku: Ko ia Sea. Ka ko hono hoko atu 'oku 'uhinga ai e fakahoha'a atu. Mālō Sea.

'Eiki Sea: Mālō 'Eiki Nōpele. 'Eiki Minisitā?

Pou pou mei he Pule'anga ki he fokotu'u 'a Tongatapu 7

'Eiki Minisita Fefakatau'aki: Tapu pea mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea tapu pea mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

Sea ko e fokoutua hake pē 'a e motu'a ni ia ko e ko e fie pou pou atu ki he me'a ko ē na'e me'a atu 'aki 'e he 'Eiki Minisitā Polisi, 'aki pē 'a e 'a e 'uhinga ko ena 'oku ke me'a mai 'aki. Pea ko e fuakava Sea ko e me'a fakafo'ituitui ia 'a kita pea mo e 'Otua. Pea 'oku ou pou pou atu 'aki pē 'a e tu'utu'uni 'a e kupu 3.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā ko 'etau tuai mo e lōloa ko e 'ikai ke fai mo ke me'a mai 'oku ke pou pou he taimi 'oku ou ui atu ai ke mou pou pou. Mou 'ā hake ...

'Eiki Minisita Fefakatau'aki: Kole fakamolemole atu Sea ka u pou pou atu.

'Eiki Sea: Kuo 'osi eni e miniti 'e fiha 'etau feme'a'aki he me'a ko eni 'oku te'eki ke mahino pē 'oku 'i ai ha kau fokotu'u pē 'ikai. Ko ena 'oku mahino 'oku 'i ai e pou pou te u kole ki he Kalake ke tau pālōti.

Lord Tu'iha'angana: Sea kātaki pē ko e, 'osi mahino ho tu'utu'uni kae 'omai mu'a ha faingamālie 'uhinga ...

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Nōpele.

Lord Tu'iha'angana: Ke 'oatu ha ki'i fakakaukau he fokotu'u kuo mahino eni ia 'a e ko e pālōti, kae toe 'omai pē ha ki'i taimi ki he fokotu'u ke 'oatu pē ha ki'i ha ki'i 'uhinga pea tau toki pālōti'i ke fakahā atu 'a e 'uhinga ko eni 'a e motu'a ni he ko e 'uhinga eni 'Eiki Sea tapu mo e Feitu'u na.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Nōpele.

Tokanga Lord Tu'iha'angana ki he fepakipaki e tu'utu'uni 'a ia 'e ngali fakamālohi'i Tongatapu 'i he fakahoko 'ene fakafuakava

Lord Tu'iha'angana: Ko e fēkau'aki mo e fokotu'u ko eni pea kuo pou pou he ko e mahino 'aupito e me'a 'oku me'a ki ai e Fakafofongá. Ko e fokotu'ú ke tuku fakatafa'aki 'etau tu'utu'uni kae fuakava fakapilitānia. Ko e ma'u foki 'a e motu'a ni 'Eiki Sea, mea'i he Hou'eiki e Fale ni na'e ...

<005>

Taimi: 1210-1215

Lord Tu'iha'angana: ... 'a eni pē na'e 'ohaké. Na'e fakahoko eni 'i he kamata ko eni e fuakava na'e fai he Fakafofonga ko eni e me'a tatau. Pea 'i he ma'u 'a e motu'a ni na'e iku 'o fai 'enau feongoongoi mo hono kaungā Fakafofongá pea tukulolo ki ai 'o fuakava 'i he me'a ko eni 'oku tu'utu'uni he Tohi Tu'utu'uni 'a e Fale Alea. Pea 'oku ne toe 'ohake pē eni 'i he heni ke fakafokotu'u ke pālōti. 'Eiki Sea 'oku lolotonga lele 'ene Fakafofonga ko eni pea 'oku me'a ai ko eni 'i he na'e fuakava faka-Tonga pea ko eni 'oku toe fokotu'u ke fuakava fakapilitānia 'i he'ene hoko ko e 'Eiki Minisitā. 'E meimei leva 'oku anga 'e ua 'a e Fakafofonga ni Sea. Ko ia 'oku ou 'oatú pea mo e 'uhinga ko eni 'Eiki Sea ko e pālōti'i e me'a ko eni 'e mahino ko e hā e loto e Falé pea ka iku 'o 'ikai ke tali te tau fakamālohi'i leva ia? Ke fuakava te tau fakamālohi'i leva, he ma'u 'a'aku te tau faka, ka 'ikai ke tali he Fale ke tali 'ene fuakava he fakapilitānia 'e hangē 'oku tau fakamālohi'i e Fakafofonga kuo pau ke ke fuakava pē he me'a ko eni na'a ke 'uluaki fuakava ai pea mo e Tu'utu'uni 'a e Fale.

Ko e me'a pē 'oku ou tokanga ki ai 'i he a'u ke, ke ki'i vete ange 'a e fo'i me'a ko eni he te tau hikinima'i 'oku ne 'omai 'e ia e fokotu'u ke pehē pea ka tali 'e tatau mo 'ene me'a. Pea 'ikai ke tali ke tali te tau fakamālohi'i pea kapau 'e 'ikai ke tali he 'ikai ke toe fuakava ia pē 'e fēfē leva e Fakafofonga. 'Uhinga he 'ikai ke tali kapau 'e 'ikai ke tali 'ene fokotu'u, pea 'e hā? Pea

ka 'ikai ke fuakava ia pea 'e hā leva e hoko atu? He ko e 'uhinga he 'oku ne talamai 'e ia 'oku 'ikai ke tui ia mo 'ene faka'uhingá ka he 'ikai ke u lava 'o fakamatala'i 'ene faka'uhinga he 'oku 'osi mahino pē ki he Hou'eiki. Ka ko e ki'i me'a ia 'oku ou hoha'a ki ai ...

Paula Piveni Piukala: Sea 'e lava ke u ki'i fakama'ala'ala atu au e me'a 'oku hoha'a ki ai e ...

Lord Tu'iha'angana: He ka 'ikai ke tau tali te tau fakamālohi'i ke fuakava hē ka tau hoko atu? Ko 'eku 'uhinga pē au ke mai e me'a ko ia ke ma'a mo 'eku, ke u tau'atāina 'eku pālōtí na'a faifai kuo 'ikai ke tau he, ko ē na'a ne me'a mai pē na'e 'ikai ke ai ha taimi ke ne 'ai ki he'ene Kapinetai pea 'oku ne faka'ohovale'i 'a e 'Eiki Palēmia mo e Kapinetai he 'aho ni ha'u 'o fai e fokotu'u ko eni 'o hilifaki mai ia ki he Fale Alea ke tuku mai ka tautolu ke tau faitu'utu'uni ki ai fekau'aki mo 'ene fuakavá. 'Ai pē Sea ke mahino ke tau pālōtí'i ha me'a 'oku mahino mo tau tu'u he me'a 'oku, 'oku 'ikai ke toe, tau fakapōpula'i ha taha.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā 'oku lolotonga me'a 'a e 'Eiki Nōpelé ko e taimi ko ē 'oku me'a ai te ke me'a ki lalo.

Lord Tu'iha'angana: Ko e me'a pē ia 'oku ou tokanga ki ai Sea kapau 'oku 'i ai ho, 'a ia ko 'etau ki'i vetevete ange 'a e fokotu'u ko eni he ko hono mo'oni eni hangē ko e poini ia 'oku ou 'oatu na'e 'osi fuakava he Fale ni 'i hē pea ko e toe hā e 'uhinga ko ē nau 'oatu mahalo ko e me'a ko ia. Pea ko eni 'oku toe fakanofa ia ki he Minisitā.

Paula Piveni Piukala: Sea ko u fie fakatonutonu atu au 'a e 'Eiki Nōpele ka ko u hoha'a au ko e 'uhinga 'eku tali 'a'aku ko e 'uhinga ka u fakama'ala'ala e me'a 'oku tokanga ki ai he nau fakatonutonu pea ke fakangatangata koe au he miniti 'e taha. Pea ko u loto ke u *address* ko e 'uhinga ia Sea e taukave 'a e motu'a ni ka 'i ai ha *issue* 'oku te ongo'i 'oku tūkunga kovi 'omai ki he Fale ni ke tau talanoa'i he ko e Fale eni eni 'oku, kae 'oua te ne *assume* 'e ia 'eku fakakaukau kae 'omai ...

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā mo me'a hifo ki lalo 'oku lolotonga fai e malanga e 'Eiki Nōpelé pea 'oku 'ikai ke 'i ai ha'ane 'uhinga 'a'ana ki ho'o me'a.

Lord Tu'iha'angana: Ko ia.

'Eiki Sea: Ko e me'a faka-*process* 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Nōpele.

Lord Tu'iha'angana: Ko ia 'oku 'osi mahino ia.

'Eiki Sea: 'Oku tokanga ia ki he fepakipaki holo e ngaahi tu'utu'uni. Pea 'oku 'ikai ke loto e 'Eiki Nōpele ke fakamālohi'i ha taha heni 'i he fakafuakava ka te u toki fakama'ala'ala atu he 'osi e fakamalanga e 'Eiki Nōpele.

Fokotu'u Lord Tu'iha'angana ke feme'a'aki e Fale ki he fokotu'u 'a

Tongatapu 7 pea toki pālōtí

Lord Tu'iha'angana: Ko ia ko 'eku poini pē ia 'Eiki Sea. 'A eni ko ē 'oku tuku atú fekau'aki mo e, ke, he 'oku ke tu'utu'uni ke pālōtí ka ko u tui pē ke tukuange ke ki'i vetevete ange kapau 'oku toe ai ha faka'uhinga ko eni ki he me'a pē ko eni 'oku ou 'oatu ka ko e poini pē ia 'oku ou 'oatu 'e au ia ki he fekau'aki mo 'etau teu ke tau pālōtí'i e fokotu'u ko eni. Pea ka tali 'e fai

e loto e Fakafofonga pea ka 'ikai ke tali ko e hangehangē 'oku tau hanga 'e tautolu 'o fakamālohi'i te ke fai pē 'e koe me'a ko eni. Ka ko ena te ke toki me'a mai ka ko u tui pē 'oku tonu pē ke tukuange ha faingamālie ke me'a mai 'a e Hou'eiki Mēmipa ke tau hanga 'o feme'a'aki ke mahino lelei kae toki pālōti ko 'eku, ko 'eku 'uhinga 'eku fokoutua hake 'a'aku ia ko ho'o tu'utu'uni ke tau pālōti ke tukuange pē mu'a ha faingamālie ke fai ha feme'a'aki pea ka 'oku me'a pea tukuhifo ki he Komiti Kakato ke feme'a'aki ke mahino eni ka tau toki pālōti ke fai e tu'utu'uni ko eni. Mālō 'Eiki Sea ka ke fai pē ha'o tu'utu'uni ma'olunga, mālō.

Paula Piveni Piukala: Sea faka'apa'apa pē au ki he 'Eiki Nōpelé Sea. Ka ko u loto ke 'omai e faingamālie ko eni ke u fakama'ala'ala. Ko hono kehekehe ko ē ko ē 'eku 'uluaki hū maí na'e 'ikai ke 'i ai ha'aku mafai ke u lava 'o lea ke u taukapo ki he me'a na'a ku tui ki aí. Na'a mou tamate'i 'e moutolu e letiō pea tuli au ki tu'a pea 'ikai ke u 'ilo 'e au ko e hā e me'a na'e hoko 'i loto ni. Ka na'a ku 'osi fiamālie pē au Sea ko ho'o hanga 'ohake e *issue* he ko e me'a ia na'e mo'oni kia aú. Sai ...

<005>

Taimi: 1215-1220

Paula Piveni Piukala: ... 'ikai ko ha femahino'aki pē ko ha fakakaukau ha taha. Ko e me'a na'a ku vete 'aki na'a ku vete 'aki e talanoa fakatātā ko ē 'o e 'Eiki 'o e Ngoue'angá. Na'a ne kole ki hono ongo foha ke na ō ki he ngoue'angá he 'aho 'e taha na'e 'io e taha pea 'ikai e taha. Ka ko e ma'a hake e pongipongi tama na'e 'io na'e fakapikopiko ia pea 'ikai ke 'alu. Tama na'e 'ikai na'e fakatomala ia pea 'alu. Ka ko e fehu'i ko ē ia ai. Ko hai he ongo tangata ni na'e fakahoifua ki he 'Eiki 'o e Ngoue'angá ko e tama na'e 'ikai pea 'alu pē ko e tama na'e 'io pea 'ikai 'alu. Ko e 'uhinga ia 'eku, pea na'a ku ngaue'aki ia ke u lau pē faka-Tonga kau fakakaukau fakapālangi Sea.

Lord Tu'ivakanō: Sea ki'i fakatonutonu atu. Ko e me'a ko ena 'oku, Sea 'oku 'omai 'e he 'Eiki Minisitā, 'ikai ke 'i ai ha na'e 'ikai ke na fuakava naua. Na'e te'eki ke na poaki ko e fuakava ko ē hē 'o ke fuakava he 'ao e 'Otua ngata. Ka toe 'i ai ha 'ū me'a ko ho'o fuakava fai 'aki ia. Ka ke talangata'a ki he fuakava ki he 'Otua ko ē vahē 'a hai, 'a e me'a 'e hoko kia koe. Lau Selemaia 17, 5 'oku pehē 'e Sihova "'e mala'ia 'a e tangata 'oku falala ki he tangata." Ko e hā hono 'uhinga? He kuo to'o hono lotó mei he 'Otuá 'oua te mou 'ai ho'omou faka'uhinga 'a kimoutolu pē. Mou nofo ki he folofolá pea nofo ki he 'Otuá he ko e 'Otua ia 'o Tupou 1.

Ko e hā e me'a kuo talamai he me'a? Ko e ngāue eni 'a e Fale Alea ko e ta'u eni 'e uofulu tupu lahi 'eku 'i he Fale Alea 'o hokohoko 'oku te'eki ai ke hoko ha me'a pehe ni. Ko e hā me'a te mou toki ō mai moutolu ke liliu 'a e Tu'utu'uni 'a e Falé? Mou nofo ki he 'Otua. 'Oua 'e ō mai 'o talamai 'oku 'i ai e me'a pehē kae hili ange ia ko e loto 'oku 'i hē pea ke lau e 7 mo e 8 ko e mala'ia ia.

Paula Piveni Piukala: Sea ke u ki'i fakatonutonu atu e 'Eiki Nōpele. Ko e taukave 'oku ou fai ke tau fai mo'oni ki he 'Otua. Ko e taukave ia 'oku ou fai. Sea ka ko e poini eni ke u hanga 'o 'oatu ko e talangofua ...

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā, 'Eiki Minisitā fe'unga.

Paula Piveni Piukala: 'Ai mai mu'a Sea ke u faka'osi atu pē ki'i fo'i *statement* ...

Eiki Sea: ‘Oku ‘osi mahino ka au ‘oku tau ‘alu tautolu ‘i ho ‘omou tui fakafo’ituitui ‘oku ‘ikai ko ha me’a eni ia fekau’aki.

Paula Piveni Piukala: Sea.

Eiki Sea: Pea mo e tui fakafo’ituitui.

Paula Piveni Piukala: Toe mai pē ki’i miniti ‘e ua ki’i miniti ‘e ua ke u fakama’ala’ala ‘eku fakakaukaú ko ‘ene ‘osi pē ‘a’ana ko ia faitu’utu’uni e Fale ni te u tali lelei ‘e au e me’a ko ia. Kehe pē ‘oku ou ‘omai ‘eku fakakaukau ki he Fale Alea ‘o Tonga.

Eiki Sea: Miniti ‘e taha.

Mafatukituki mo e mahu’inga ‘a e fuakava ‘i he faka’uhinga ‘a Tongatapu

7

Paula Piveni Piukala: Mālō Sea. Ko e talangofua kakató Sea ‘oku pehe ni. Hema, hema. Mata’u, mata’u. Holomui, holomui, talangofua kakato ia. ‘Oku ke ‘ilo Sea e *truly loyal* ka u ka sio atu kau ka hema ‘oku ai ha me’alele te ma tau ai te u toe hanga mai te ta tau he me’alele ko ē ko e *truly loyal* ia. Ko e maea lalo ia Sea ‘oku ou faka’amu ke mahino’i he Mēmipa ni. ‘Ai ha maea lalo telia na’a tau folau, faka’ofo’ofa kiate au ia ‘a ‘Ene ‘Afio. Faka’ofo’ofa kiate au ia ‘etau Konisitūtone ka ko e maea lalo kou talanoa ki ai Sea na’e ta’etokanga ki ai e ngaahi Fale Alea kimu’a ke ‘oua ‘e pehē mai pē hema. Ka ‘oku ‘i ai e luo he hema pea ke hema kuikui pē. Ko ‘ene mo’oni ia he te ke loi Sea kapau ‘e pehē mai hema ‘oku ke sio atu tau he Konisitūtone pea ko fē me’a te ke fai? ‘Oku ke fuakava te ke fai lōua ka ‘oku ‘ikai ke ‘omai he *situation* ia ko ia ke ke fai mo’oni ‘o fai lōua. Ko e ‘uhinga ia e mamafa ia ka au Sea. Ko e hā hono maumau ke nau ki’i *leeway* pē ke fai ‘eku fuakava ki he mo’oni ‘eku fakakaukau mo hoku loto.

Ka kapau te nau, ‘ikai te nau tali faka’ofo’ofa pē ia Sea te u fai pē au ‘eku fuakavá he lea faka-Tonga ka te u tukuaki’i kinautolu ki he nunu’a ‘o ‘etau lohiaki’i eni ‘a e ‘Otua. Ko e poini ko u hanga ‘o ‘ohake mahu’inga’ia au he ‘oku hanga he fo’i lea ko ē ko e *truly loyal* ‘o solova e palopalema ...

<005>

Taimi: 1220-1225

Paula Piveni Piukala: ... ‘o solova e palopalema ko ē. ‘Ikai toe fiema’u ke liliu e Konisitūtoné ia ka ko e *translation*. Sea

Eiki Sea: Mālō ‘osi e miniti ‘e 1.

Paula Piveni Piukala: Mālō Sea

Fakama’ala’ala Seá ‘i he Kupu 83 e Konisitūtoné mo ‘ene felāve’i mo e fakafuakava ‘i he Tohi Tu’utu’uni Ngāue e Falé

Eiki Sea: Hou’eiki ko ‘eku muimui atu pe he me’a na’e tokanga ki ai e ‘Eiki Nōpele ‘o Ha’apaí. Ko e fiema’u ko ē ke tau fakafuakavá, tautefito ki he Hou’eiki Minisitā. Ko e tu’utu’uni ia e Konisitūtoné kupu 83, ‘a ia ‘oku fiema’u ke kakato e naunau ko ē Hou’eiki

Minisitā ‘i he’ene lava ‘o fakahoko e me’a ko ení. Ko e me’a ia ‘oku fakangata ai ‘a e fokotu’u ko eni e kau Fakafofongá kimu’a pea nau fakafuakavá he ‘oku nau toki hoko pe ko e Mēmipa kakato hili ‘enau fakafuakavá. ‘A ia na’e ‘osi me’a mai ki ai e Fakafofongá na’e ‘ikai ke lava ke fai ha’ane fokotu’u ko e ‘uhingá na’e te’eki ai ke fakafuakava.

Ko e ni’ihi pe ko eni kuo ‘osi fakafuakavá ‘oku kakato ‘enau ngaahi naunau ke nau hoko ko e Fakafofonga. Pea ko e ngaahi naunau ko ē ke fakakakato’aki ‘a hono fakanofu ko ē Hou’eiki Minisitā fakatatau ki he Konisitūtoné kupu 83, fiema’u ke fakakakato ‘ene fakafuakavá ‘i Fale Aleá ni. ‘A ia ‘oku mahino ia kuo pau ke ne hanga ‘e ia ‘o fakahoko ‘ene fakafuakavá ‘o kapau ‘oku kei fie Minisitā.

Uá, Tu’utu’uni e Konisitūtoné ‘o fakaivia’i e Fale Aleá ke tau fa’u ‘etau ngaahi tu’utu’uni ki hono fakahoko ‘etau ngāué. ‘I he’etau Tu’utu’uni fika 21, ‘oku ‘i ai e tu’utu’uni ‘e Fale Aleá ko e lea faka-Tongá pē. Neongo ‘oku faka’atā ‘e he Konisitūtoné ‘omai e fakaleá he fakapilitāniá mo e fakatongá. Ka ‘oku ‘i ai e tu’utu’uni he’etau Tohi Tu’utu’uni kupu 21 ko e lea fakatongá pe ‘i Fale Aleá ni.

‘A ia ko e me’a ko ē ‘oku kole mai ‘e he Fakafofongá ke faka’atā ange ke ne fai ‘e ia e fakafuakavá ‘i he fakapālangí ‘a ia ‘oku ‘osi hā mai pe he Konisitūtoné. Faka’atā he Konisitūtoné, fakangatangata he’etau Tohi Tu’utu’uni koe’uhí ko e me’a ia ‘oku fokotu’u ‘e he Fale Aleá ke nau fakahoko ‘i he’enau ngāué ko e lea faka-Tonga pē. Ko e me’a ko ení ‘oku foki mai pe ki he tu’utu’uni e tokolahi ‘i he Falé. Pe ‘oku mou lotu ke faka’atā lea fakafuakavá ki he fakapālangí ‘o hangē ko ia ‘oku ‘atā ‘i he Konisitūtoné pe ‘oku mou lotu ke hoko atu pe ‘a ‘etau taliui ki he ngaahi tu’utu’uni kuo ngāue’aki ki he ‘ū ‘otu to’u Fale Alea ko ē kimu’á ‘o faka-Tonga ‘ata’atā pe.

‘Oku ‘ikai ke ‘i ai ha me’a fakafo’ituitui heni pe ko ha toe me’a ke tau faka’uhinga’i. ‘Oku ‘i ai e totonu ‘a e Fakafofongá ke ne fili. Pea koe’uhí na’e ‘osi ‘i ai e Fale Alea he kuohilí na’a nau tu’utu’uni nautolu ke ngata pe e faka-Tongá. ‘Oku kei ‘atā pe he Fale Aleá ke ne toe liliu e tu’utu’uni ko iá ke faka’atā mo e fakapālangí. Pea ko e me’a pe ia ‘oku pau ke tau foki mai ki he’etau tokolahí Hou’eiki. Ko e hā pe me’a ‘oku mou lotu ki aí.

Ko e me’a ko ē na’e tokanga ki ai e ‘Eiki Nōpelé kapau te tau lotu ke hoko atu pe faka-Tongá. Ko e me’a ia Fakafofongá ke ne fili pe ‘e fie taliui ki he Fale Aleá pe ‘ikai ‘o fua tautau pe ‘oku fie hoko atu ko e Minisitā ‘o fakatatau ki he tu’utu’uni e Falé ke tali ui ki ai pe ‘ikai.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ‘e lava pe ke u tokoni atu

‘Eiki Sea: He ‘ikai ke tau lava ‘etautolu ‘o fakamālohi’i ko e fili ia ‘a’ana. Ko e fiema’u e Konisitūtoné ke fakahoko, fiema’u he Fale Aleá ke fakahoko ‘i he ngaahi tu’utu’uni e Fale Aleá faka-Tonga. Ko tautolu pe te tau tu’utu’uni ki aí Hou’eiki, ‘oua te tau ‘ai e me’a ko ení ke lōloa. Tau pāloti ko e hā pe me’a ‘oku mou lotu ki aí ko e me’a ia te tau hoko atu ki aí. ‘Eiki Tokoni Palēmia me’a mai.

Hoha’a ki he tōnounou ‘i he liliu faka-Tonga ngaahi lipooti/Lao fakahū mai ki Fale Aleá

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea kātaki ke, na’a ngali ‘oku ou toe fakalōloa. Ko e me’a pe eni ‘oku ongo’i ‘e he motu’á ni pea ‘oku ou fa’a ongo’i pehē pe ho Falé ‘a e hoha’a ko ení - ‘a e hoha’a ko ē ‘i he vā ‘o e lea fakapāpalangí mo e lea faka-Tongá. Sea ko e taimi ko ē ‘oku ha’u ai meí he fakapāpalangí ki he faka-Tongá ‘oku fakatupu hoha’a ia ki he fa’ahinga ‘o kimautolu. Ko

‘etau lea faka-Tongá neongo ‘etau pipiki aí ka ‘oku ‘alu pe taimí ia mo ‘ene tōnōnou Sea. ‘Oku tau, ko e taimi ko ē ‘oku ‘omai ai e ngaahi līpootí ki heni ‘oku mau lau e faka-Tongá pea mau ki’i hē

Lord Vaea: Fakatonutonu Sea

‘Eiki Tokoni Palēmia: ‘I he fakatongá Sea

Taukapo Lord Vaea ‘ikai ha tōnōnou ‘i he lea faka-Tonga

Lord Vaea: Fakatonutonu, fakatonutonu atu e ‘Eiki Tokoni Palēmiá. ‘Oku ‘ikai nounou ‘a e lea faka-Tongá. ‘Oku ngāue’aki e lea fakapilitāniá fefakatau’akí ka ‘oku ‘ikai nounou. Ko e fakatonutonu ia ke mea’i ‘e he Tokoni Palēmiá ‘oku faka’ofa’ofa mo lelei ‘etau lea faka-Tongá pea ‘oku ‘iloa ‘i mamani ‘a e lea fakatongá pea taukave’i fakamāmani lahi. Ko e fakahoko mai ko ení ‘oku masiva ‘a e leá, ‘Eiki Sea ko e masivá eni. Pea tapu ange pe mo e Pilinisi Kalauní ‘ahaaa (ngāue mai’aki e ongo mei hono fofongá) ko e masivá ia, ko e lea fakapilitāniá ia ...

<006>

Taimi: 1225–1230

Lord Vaea: ... ngaahi lea ia fakapilitānia ‘oku ‘omai ‘e he Hou’eiki Kapineti ‘o e ‘aho ní, ‘oku tokua ‘oku masiva. ‘Eiki Sea mou me’a atu ki he *United Nation* ‘oku ‘asi ai ‘a e *Masterpieces of Oral and Intangible Heritage* ‘a e fonuá ni, ‘a e lelei ‘a e tu’unga ‘o e hivá mo e faivá mo e leá. Ki’i kakai tokosi’i ka ‘oku nau mahu’inga’ia ‘i māmani. Ko e me’a ē ‘a e Tokoni Palēmiá ‘oku masiva. Mou ‘ofa mai tuku ‘a e ‘ulungaanga ko ená te’eki ai ke kamata e Pule’angá tapu ange mo koe Pilinisi Kalauni kuo movete ho’omou vaká. Kuo hifo e ongo ‘Eiki Minisitā ia ko ē ke fakafuakava’i fakapilitānia kināua. Hā ko ā e me’a na’e ‘ikai ke na me’a mai’aki ai he filí ke fakafuakava’i fakapilitānia kimouá ka mo toki me’a mai moua ki heni

Paula Piveni Piukala: Sea

Lord Vaea: Ke fakafuakava’i fakapilitānia kimoua, mālō Sea

Paula Piveni Piukala: Ke u ki’i fakatonutonu atu pe ‘a e, ko e ‘e Sea, ‘ikai ko ‘eku poiní ‘aku ia ko e fie fuakava fakapālangi ka ko e me’a ia te ne *unlock* ‘a e fu’u fo’i fakapone ko ení Sea. He ‘ikai toe lava ‘etautolu ‘o liliu e fo’i lea ko e **talangofua kakato** ki he **truly loyal** ‘i he lea faka-Tongá ka ko e ‘uhinga ‘eku fokotu’u atu ke ‘ai e fakapalangí ke *unlock* e fo’i me’a ko iá he ‘oku solova ‘e he fo’i lea ko ē ‘o e *truly loyal to His Majesty* ‘a e fo’i fuakava loi ko ē ko ē ‘oku ou fakatonu lea ia ‘e au ‘oku ‘omai he lea faka-Tongá. He ‘oku ‘ikai ke malava ke mo’oni

Lord Nuku: Sea

Paula Piveni Piukala: He taimi te na fepaki aí

Lord Nuku: Ko ‘eku fakatonutonu atu pe eni ia Sea

Paula Piveni Piukala: Ka ko e maea lalo ia ke taufā ki ai e kau mātu’a faifatongia e Falé ni

Taukave Lord Nuku ko e lea faka-Tonga 'i he Kupu 21 e Tohi Tu'utu'uni 'a e lea faka'ofisiale 'oku ngāue'aki 'i Fale Alea

Lord Nuku: Ko 'eku fakatonutonú 'Eiki Sea ko e lea 'okú ne me'a'aki 'oku 'i ai e fuakava loi. Mole ke mama'o, ko ia pe ia 'okú ne hanga 'o faka'uhinga'í ka ko e 'uhinga 'eku fakatonutonu atú 'oku 'ikai ke 'i ai ha fuakava heni ko ha fuakava loi, ko 'eku fakatonutonú ia Sea.

'Eiki Tokoni Palēmia: Sea kātaki mu'a kae fakafoki mai 'eku malangá 'aku ia ke fai

Lord Nuku: Pea ko hono uá Sea, tali si'i mu'a ke 'osi hifo au me'a ka ke toki hoko atu koe. Ko e me'a ko ē 'oku 'uluakí, kupu 21 ko ē 'oku fakahoko maí. **Ko e lea faka'ofisiale ke ngāue'aki 'e he Fale Aleá ko e lea faka-Tonga,** tamate'i e kupu 21 kae fai mai e fokotu'ú. Pea kapau 'oku mo'ui 'a e kupu 21, 'ikai ke u 'ilo 'e au pe ko e hā e 'uhinga e me'a 'oku toe fai ai e feme'a'aki ko ení. Ko e lea ē 'oku fakahoko mai ko ē 'e he Konisitūtoné pea mo e

Paula Piveni Piukala: Sea ke ki'i fakatonutonu atu pe, 'oku 'ikai ko e 'uhinga ia ke tamate'i

'Eiki Sea: 'Eiki Nōpele ko 'etau feme'a'aki

Paula Piveni Piukala: Ko e 'uhingá pe ke ki'i tuku fakatafa'aki

Tali Sea ki he Kupu 21 e Tohi Tu'utu'uni e Fale

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā ko e taimi ko ē 'oku ou lea aí peá ke me'a hifo ki lalo. Hou'eiki ko 'etau fuofua fakataha eni ki he ta'u ní 'oku mou felekeu holo pe moutolu kuo ngalo 'etau Tohi Tu'utu'uni 'atautolu. Ko 'eku tali ki he me'a ko eni e 'Eiki Nōpelé kupu 21 ko e fokotu'u eni e Fakafofongá ke tau tu'u fakatafa'aki e kupu 21 kae 'atā 'ene liliu lea fakapilitāniá, ko e 'uhinga ia 'oku fai ai e feme'a'aki. 'Eiki Tokoni Palēmia me'a mai

'Eiki Tokoni Palēmia: Sea ko 'eku 'uhinga ko ē 'anenaí, 'oku 'ikai foki ko e 'uhinga 'oku masiva 'etau leá ka 'oku tōnounou. Pea ko e 'uhinga eni 'eku 'uhingá ko 'etau laó pe eni 'okú ne talamai ka 'oku mou ongo'i 'oku mou tōnounou 'i he lea faka-Tongá, mou foki ki he lea fakapālangí 'o ngāue'aki. Ko e 'uhingá ia Sea. Na'e vīsone mama'o pe kau fa'u lao ia he kuonga 'o e kamata 'etau Falé 'e 'i ai pe 'aho pehé ni ia. 'E 'i ai pe 'aho pehé ni ia 'e tōnounou 'etau lea faka-Tongá pea 'oku talamai pe ia 'e he tau laó. Ka 'oku mou lau e laó 'i hono liliu faka-Tongá 'oku mou ongo'i 'oku 'i ai ha tōnounou

Lord Nuku: 'E Sea te u toe fakatonutonu atu pe mu'a 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga 'eku fakatonutonu atú he ko e leá ē 'oku talamai ke tau ngāue'akí liliu e me'a ko ē, kapau te tau pehē lea 2 (ua) 'aki e lea fakapālangí. Ko e me'a ia 'oku tohi mai ko ē he Konisitūtoné na'e toki 'osí ni 'etau fuakava, talangofua ki he Konisitūtoné.

'Eiki Tokoni Palēmia: Sea ko e

Lord Nuku: Ko e 'uhinga ia 'oku fai atu ai ko ē fakatonutonú he kupu 21. Liliu ho kupu faitu'utu'uni.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ‘oku ‘ikai ke u tui ko e ...

Lord Nuku: Ke fakatonutonu ē ko e aofangatuku he Falé ni ‘Eiki Sea ko e Feitu’ú na. ‘Oku ‘osi ‘oatu he kupu 21 ke ke faitu’utu’uni’aki ha ngaahi fokotu’u atu. Kupu 21 ‘oku talamai ko e lea faka-Tongá, fokotu’u atu ke tau ngāue’aki e lea fakapālangí. Talamai ‘e he Konisitūtoné, lea faka-Tonga. Ko e ‘uhinga ia ko e ‘ai atú he ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha me’a ia ko e lea fakapālangi ‘e tu’u mai ‘i he kupu 21 pea ka toe fili, lea faka-Tongá pe. Ko ‘eku ‘uhingá Sea ...

‘Eiki Sea: Kātaki ‘Eiki Nōpele ko ‘etau Konisitūtoné ‘oku faka-Tonga mo fakapālangi. Ko e Tohi Tu’utu’uni e Falé ni ke fakatonga ‘atā pe. Ko ‘etau tipeiti he ‘aho ní pe te mou faka’atā ke tau fakapālangi e fakafuakava e Fakafofongá.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ka ne kuo

‘Eiki Sea: Tau foki mai e feme’a’akí ki ai

‘Eiki Tokoni Palēmia: Ko ia ...

<006>

Taimi: 1230-1235

‘Eiki Sea: ... ‘Eiki Palēmia fakamā’opo’opo mai ho ngaahi poiní ka tau hoko atu.

‘Eiki Tokoni Palēmia: ... Ko ia ka ne kuo lelei mo fuluti ‘etau lea faka-Tongá he ‘ikai ke toe ‘i ai ha me’a fakapālangi ia he ‘etau laó mo me’á. Ka ko e ‘uhingá ia ko hotau *safeguard* ia, ko hotau malu’í ia. Ka ‘oku ‘osi talamai ‘e he laó ka ‘oku tōnounou e fakalea faka-Tongá mou foki ki he fakapālangí he ko e tonú ia

Siaosi Sovaleni: Ki’i fakatonutonu atu Sea

‘Eiki Tokoni Palēmia: ‘E Sea, ko hono faka’osí Sea

Siaosi Sovaleni: Fakatonutonú Sea ‘oku vave pe ia ko e na’e

‘Eiki Sea: Fakatonutonu ‘Eiki Tokoni Palēmia, me’a mai Tongatapu 3

Siaosi Sovaleni: Kapau ke laumālie lelei manatu’i ‘a ‘etau māhina mahalo ‘e 1 (taha) ‘oku tau fe’alu’aki ko e ‘uhingá ko ‘enau vili ke liliu e ki’i fo’i lea fakapālangi kotoa pe ke fakatonga ‘i he ‘ū *Annual Report*. Na’e lahi taimi lahi ko e ‘uhingá ko ‘enau talamai pau ke ‘omai fakatonga, pau ke ‘omai faka-Tonga. Ko e Fale ko ení ko e lea fakatongá ‘oku ngāue’akí.

Ko eni kuo liliu ‘enau fakakaukaú ‘anautolu, ka na’e a’u ia ki he taimi ko e lahi e toloi e ngāue e Fale ní ko e ‘uhingá ko ‘enau vili mai ko e fo’i lea ko ē ‘oku tonu ke fakaTonga’i, ko e fo’i lea ko ē. Ka ko eni ia kuo kehe ia Sea, ko e anga ia e fakatonutonú he na’e me’a mai’aki ‘aneafi e me’a ko iá.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ko e talangofuá ko e *obedience*, ko e *loyalty* ko e tukupā, ‘oku ‘i ai pe hono kehekehe. Sea ko e ‘eku poini ‘aku ke ‘oatú ko e halá eni ‘e ala hokó.

‘I he kupu 51 ‘oku talamai ‘e ‘oange ki he Pule’angá ‘a e mafai pule. To’o ia ‘e he Pule’angá ko e mafai fakaleveleva pea ‘oku tau tu’uta he ‘ahó ni he tu’unga ‘oku tau ‘i aí ko e hala ko iá. ‘Ilo hono ‘ai hake e fakapālangí Sea ‘oku ‘ikai ko ia ia. Ko e lea totonú ko e mafai ngāue

Siaosi Sovaleni: Sea tuku ai ke u toe fai atu pe ha fakatonutonu

‘Eiki Tokoni Palēmia: Ka ‘oku kei līpooti mai pe Pule’angá ia ki he Fale Alea ‘o Tongá he ko e mafai totonú ‘oku tuku ai

Siaosi Sovaleni: Ko e Tokoni Palēmiá

‘Eiki Sea: Tongatapu 3 (tolu)

Siaosi Sovaleni: ‘Oku hangē ko ‘ene me’á ko e mafai fakaleveleva. ‘Oku ou kole atu pe ke tau ngāue’aki pe e me’a ko ē he Konisitūtoné ‘oku ‘osi ‘asi lelei pe ai. Kapau ko ho ‘uhingá ia ke ke hanga ‘o piki ke ‘i ai ha’amau *reaction* atu pe te mau lau atu, mole ke mama’o. Pea ko u kole atu pe tau foki mai ki he’etau ‘asenitá kae ‘uhingá ka tau hoko atu, mālō.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ko ‘eku fakatokangá pe ‘a’aku ia Sea, ko ‘etau pipiki he’etau lea ‘oku ‘ikai ke kakato. ‘Oku ‘ikai ke ne ‘omai kotokotoa e me’a ‘oku tau fiema’ú peá ka a’u leva ki he tu’unga ko iá pea tau fakakaukau lelei. Ko e laumālie ‘o e me’á he ko e leá ‘oku ‘i ai hono ‘uhinga, *meaning*.

Samiu Vaipulu: Fakatonutonu atu Sea

‘Eiki Tokoni Palēmia: ‘E lava pe ke to’o kehe

Samiu Vaipulu: Sea ki’i fakatonutonu atu. Tapu mo e Feitu’ú na ‘Eiki Sea, tapu mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Falé. ‘Eiki Sea kapau ko ‘etau feme’a’aki ko eni he lolotongá ko e ‘uhingá ‘oku fehalaaki ‘a e liliu lea ko ē ‘oku fai. Ko e ‘aho ní Sea ko e me’a ko ē ‘oku tohi kuo tohi pea kapau leva ‘oku ‘i ai ha Mēmipa ia ‘okú ne fiema’u ke fakatonutonu ‘oku ‘i ai e founa ngāue ‘a e Falé ko e ‘omai ‘ene fokotu’u ke alea’i ia ha taimi kehe. Ka ‘oku ‘ikai ko e taimi eni ia ke ‘omai ai e me’a ko iá. Fokotu’u atu ke tau hoko atu, hoko atu he fuakava ko ē ‘oku ‘ikai ko e fakamālohi’i ia ka ko e fuakava ia kuo tohi ‘i he Tu’utu’uní ‘o fakatatau ki he Konisitūtoné ‘Eiki Sea ka tau lava ‘o fai mo lava atu e fatongia ko ení, mālō ‘Eiki Sea.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ko ‘eku faka’osí pe ‘a’aku ia ko ‘eku fakatokanga pe ia ‘a’aku he koe’uhí ‘e lava pe ia ke hoko e fehalaaki. Pea ko u tui ko e ‘uhinga pe ia ‘a’aku ia, ko e ‘uhinga pe ‘aku ki he kaha’u ‘o e Falé ni. He ‘oku tau, ko u tui ko ‘etau Tohi Tu’utu’uní ‘atautolu hangē ko ho’o me’á Sea kuo taimi ke tau toe hanga ‘o vakai’i mo ia. Kuo ‘osi ‘omai ‘a e ngaahi līpooti ko ena ‘a e *Benchmark Study* ‘a e Kominiuelí ke fakatatau atu mu’a e ngaahi kongá ‘etatu me’á ki ai.

Ka ko hono fakalukufua ‘eku fakahoha’á ‘a’aku ia Sea ko e laumālie ‘o e me’a ‘okú te lea’akí ‘i mu’a ‘i he ‘Otua Mafimafi ko e me’a ia ‘oku mahu’inga. Ko e hā e lea ko ē ‘okú te pu’aki peá te ‘uhinga ki aí ko e me’a ia ‘oku tau tokanga ki aí. He ‘e hoko e fehalaaki ‘o hangē ko eni ‘oku tau. ‘Oku, ko ‘eku lea ‘anenai ko ē ki he ma’u hala e mafai pulé ko e mafai ke pule fakaleveleva ki he koloa ‘a e fonuá ‘oku hala ia. Ko e lea fakapapalangí ‘oku tonú ko e ‘oatu pe

Siaosi Sovaleni: Sea

‘Eiki Tokoni Palēmia: ‘A e *Executive Authority* ke fai’aki ho fatongia

Siaosi Sovaleni: Tuku ā ke u toe ki’i fakatonutonu atu mo fehu’i pe. ‘A ia ‘okú ke pehē ‘e koe na’e hala ho’o fuakava ‘anenaí. Te ke toe fakafoki ‘e koe ia? Ko ho me’a ia na’á ke toki ‘osi me’a mai’akí. ‘E to’o ā ho’o fuakava ko iá

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha’ane ngofua ‘a’ana ke fakafehu’i au he ‘oku ke u fai ‘e au ha hia

Siaosi Sovaleni: ‘Oku ngofua ke tau fehu’i Fakafofonga, ‘oku ngofua

‘Eiki Tokoni Palēmia: Ka ko ‘eku fakatokanga atu ‘a’aku ia Sea he ko e me’a tatau eni ‘oku tau lolotonga uaū ai he fu’u holisi ko eni ‘oku tau lolotonga uaū aí

Siaosi Sovaleni: ‘A ia ko e ‘uhingá pe ia te ke fakafoki, tali pe koe ‘io pe ‘ikai.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Ko e fa’ahinga ma’uhala pe ia mei fuoloa

Siaosi Sovaleni: Ko u kole pe Sea fakamolemole pe, te ke ‘io pe ‘ikai

Paula Piveni Piukala: Sea ko u fie ...

<006>

Taimi: 1235-1240

Siaosi Sovaleni: ... ‘ai pe Sea, fakamolemole pē, te ke ‘io pē ‘ikai he ‘oku ...

Paula Piveni Piukala: Sea, ko u fie fakatonutonu atu e Palēmia mālōlō he ‘isiu ko eni.

Siaosi Sovaleni: ‘I he ‘eku fehu’i? ...

Paula Piveni Piukala: Ko e ‘isiu eni ai ‘a’aku.

Siaosi Sovaleni: Ko ia mo’oni koe.

Paula Piveni Piukala: ‘Oku ‘ikai ke fuakava loi ha taha ia he Fale ní ‘o fakatatau ko ‘ene maa’usia ia. Ko e maa’usia ‘a e motu’á ni ‘oku ou ongo’i ‘e au ‘oku hala pea ko ‘enau fakakaukau ‘oku kei tonu pe ia.

Siaosi Sovaleni: Ko ia pe’i me’a ...

Paula Piveni Piukala: Ko au ko u kolé Sea. Ko u kole atu Sea ...

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki.

Paula Piveni Piukala: ‘Oku fakalao e me’a ko u kole pe ...

‘Eiki Sea: Hou’eiki, tau hoko atu tautolu ia ki he pālōtí. Ko u tui ‘osi fe’unga e feme’a’aki. Me’a hifo ki lalo. Hou’eiki, ko e me’a ko eni ‘oku ‘ikai ke fiema’u ke fai ha tau longoa’a ai mo ha talanoa fuoloa. Ko e fēhu’í pe ‘oku mou loto ki he’etau pālōti ke fakangofua ‘a e fakafuakava ‘i he fakapālāngi? Mahino ‘oku kehekehe ho’omou faka’uhingá ko e me’a fakafo’ituitui pe ia ke mou fakahā ‘i ho’omou pālōti.

Te u kole ki he Kalake, pālōti e fokotu’u ‘a e ‘Eiki Minisitā Polisi ke faka’atā ‘ene fakafuakavá ‘i he fakapālāngi ‘a ia ko ‘etau ngāue’aki ‘etau mafai ‘i he Kupu fika 3 ‘o ‘etau Tohi Tu’utu’uni, ke tu’u fakatafa’aki ‘etau tu’utu’uni fika 21 kae fakangofua ke fai ‘ene fuakavá ‘i he fakapālāngi. ‘O kapau ‘e talí, te u kole ki he Kalaké, ke fai e fuakavá ‘i he fakapālāngi. ‘O kapau ‘e ‘ikai ke tali, te u kole ki he Kalaké ke tukuange ha’ane ...

‘Eiki Minisitā Tanakipa’anga Hū Mai: ‘E Sea.

‘Eiki Sea: Faingamālie ke fakafuakava ‘i he faka-Tonga.

‘Eiki Minisitā Tanakipa’anga Hū Mai: Sea, fakamolemole pē e Feitu’u na kae ...

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā Tānakipa’anga.

Poupou Pule’anga ke faka’atā Tongatapu 7 ke fakahoko ‘ene fuakavá ‘i he lea faka-Pilitānia fakatatau ki hono konisēnisi mo e Konisitūtone

‘Eiki Minisitā Tānaki Pa’anga Hū Mai: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, mālō e laumālie, mālō e kātaki. Tapu mo e Tama Pilinisi Kalauní, fakatapu atu ‘e ‘Eiki Palēmia pea pehē ki he ‘Eiki Tokoni Palēmiá. Fakatapu atu ki he Hou’eiki Mēmipa e Fale Alea ‘o Tongá kae ‘uma’ā ‘u kaungā Fakafofonga e Kakaí pea pehē ki he kau fakaafe fakalangilangi e Fale Alea ‘o Tonga. Sea, te u ki’i nounou atu pē pea kuo ongosia ho Falé Sea. Ka ko e anga pe eni ia e fakakaukau e motu’á ni Sea ke fakamolemole mu’a e Falé. Ko e mahino pē ki he motu’á ni ko e ‘isiu ko eni ‘oku ongo ki he mafu ‘o e Fakafofongá ‘oku ne ‘omai ko ē ‘o e ‘ene fokotu’u, ko e me’a fakakonisēnisi ia ki ai.

Hou’eiki ko e lea faka’ofisiale ‘i he Pule’angá ia ko e lea faka-Pilitānia. Ko e lea faka’ofisiale ‘i he Fale Alea ‘o Tongá ko e lea faka-Tongá. Neongo ‘oku ‘omai lōua pē e ongo leá ‘o fa’a ngāue’aki pē ka ko e tohi ko ē ‘a e Tu’utu’uni ‘i he Tu’utu’uni 21, ko e lea faka’ofisialé ko e lea faka-Tonga. Ko hono ‘uhinga pē ko e mafatukituki ‘o e fuakavá ‘i he pongipongi ko eni, ko e anga ia ‘a e fakakaukau Sea, ‘oku ‘ikai ko ha ‘asenita pehē eni ia ko ha ngāue ‘a ha Pule’anga pe ko ha potungāue. Ko e fuakava fakafo’ituitui eni ia e tokotaha ko eni.

Ko e ‘uhinga ia ‘oku kamata ai ‘o pehē, ko au me’a, fuakava ia. Pea faka’osi ‘aki ‘o pehē, ko au me’a ko u fuakava. Pea ‘oku tatau pē ‘a e faka-Tonga mo e faka-Pilitānia ‘i hono kakanó ko e fuakava kuo tali ‘e he Konisitūtone ‘o Tongá. Pea ‘i he ‘ene pehē Sea ko u tui, kapau na’a ko ha toe ‘asenita ngāue ia ki ha potungāue ‘e mamafa ‘etau tu’utu’uni. Ka ko hono ‘uhinga ko e, ko e fuakava fakafo’ituitui eni ia ‘a e tokotaha ko eni ka ko e fuakava ko iá ‘oku tohi pe ‘i he Konisitūtone.

Na’a lelei ā Sea, mau poupou atu ke tukuange ‘a e tokotaha ko eni ke fuakava ‘i he fuakava pe ia ‘oku tohi ‘i he Konisitūtone kae faka-Pilitānia ka tau ngā’unu ā kimu’a ‘Eiki Sea mo Hou’eiki pea toki fai ai pe ha feme’a’aki. Kuo fai pē e fakalavelave ki he ‘Eiki Palēmia, Tokoni Palēmia,

tapu mo e Tama Pilinisi pea ko e anga eni e fakakaukau Sea na'a ko e hala ia ke tau nga'unu ā kimu'a ko hono 'uhinga ko e, ko e 'isiu pe ia fakafu'ituitui ko 'ete fuakava 'a kita.

Kae taumaiā 'oku ne hanga 'o fa'u mai 'a e fuakava faka-Pilitānia kuo 'osi tohi ia 'i he Konisitutoné. Pea tukuange ā ke fili pea 'oku 'uhinga 'oku fai atu ai e pou pou Sea na'a lava ai ke tau ngāue'aki e Kupu 3 'o e tu'utu'uni e Fale Alea 'o Tonga 'i he mafai e Feitu'u na. Kae lava ā ke pou poua pea fakahoko ā e 'a e fuakava 'a e Fakafofonga ko eni 'o fakatatau ki he angi 'a hono konisenisi ...

<007>

Taimi: 1240-1245

'Eiki Minisitā Tānaki Pa'anga Hū Mai: ... kae kehe 'e fakatatau pē ki he Konisitutone 'o Tonga Sea ko e pou pou ia ka tau nounou. Fakamolemole atu e Hou'eiki Nōpelé ko u lave'i pē 'o e natula, tukufakaholo mai 'a e Falé pea pehē ki he kaungā Fakafofonga. Ka mou fakamolemole na'a lava ma'u atu ha fo'i hala ke tau fou ā kimu'a kae hoko atu 'etau ngāue. Ko e ki'i tapou atu pe ia Sea, pou pou atu, mālō e kātaki e Feitu'u na, mālō e ma'u faingamālie. Mālō.

'Eiki Sea: 'Eiki Nōpele, 'Eua.

Fokotu'u Lord Nuku toloi fakafuakavá kae 'omai ha faka'uhinga fakalao ki he fokotu'u 'a Tongatapu 7

Lord Nuku: 'Eiki Sea, ko u fakamālō pe au ia ki he ngaahi feme'a'aki kuo faí pea ko u lave'i pe e Kupu hono 3. 'A eni ko ē e Kupu 3 ke tuku fakatafa'aki ko ē 'a e tu'utu'uni. Ko e Kupu 3, tu'u fakataha, fakatafa'aki e tu'utu'uni ko e lea ki he ngāue'aki faka'ofisiale he 21, ko e lea faka-Tongá. Ko e Fale Alea eni 'o Tonga Sea, 'oku 'ikai ko ha Fale Alea 'o Nu'usila pe ko fē? 'Oku mahu'inga 'aupito e lea ke tau ngāue'aki 'i he Fale ko eni he ko e peseti lahi taha 'o e fonuá 'oku ngāue'aki e lea faka-Tonga.

Pea kapau te tau liliu e me'a ko eni he 'ahó ni, ko e liliu lahi eni ki he fonuá. Ke tau ma, ke tau hanga 'o ngāue'aki e me'a 'oku talamai he 'e tohi tu'utu'uni ka kuo vili e tokotaha ko eni ke ne fai 'e ia e fuakava. Kapau 'e pehē kapau me'a pea tau ki'i toloi mu'a hono fakafuakava'i Sea, ko u fokotu'u atu. Toloí kae 'omai ha tu'utu'uni fakalao pea toki fakafuakava'i kae foki, me'a pe ia ki he tafa'aki ko ē 'o me'a ai ko 'ene taimi ko ē 'e fuakava'i ai pea toki me'a mai ki hē.

Ka ko e 'uhinga ia 'oku ou maumau'ia 'i he lea 'o e Fale Alea 'o Tongá, ko e lea faka-Tonga. Ka kuo vili e motu'a muli ia ko eni ke fuakava muli ia. Ko e 'uhinga ia 'eku kole atu kapau 'oku me'a' pea ki'i toloi ā e fuakava kae 'omai ha faka'uhinga ke liliu ā e Kupu 21 ke tau ngāue'aki e leá lōua. Ka ko e mahu'inga ko ē 'o e Fale Alea 'o Tongá ko e Fale Alea ki he kakai Tonga mo e fonua ko Tonga.

Pea kapau 'oku 'ikai ke fie fakafuakava ia 'i he lea faka-Tongá he lea faka-Tongá, Sea, 'oku ai e maumau lahi ia 'oku hoko ho'o Falé he 'ahó ni ke tau hanga 'o liliu ho tau fa'unga faka-Tongá. Koe'uhi ko e 'omai 'e ia 'ene 'uhinga 'oku fuakava 'e fuakava loi ia kapau 'e fuakava he lea faka-Tongá. Kae fuakava mo'oni ia he lea fakapālangi. Ka ko e 'uhinga 'eku kole atu pe

‘aku Sea, ko e me’a ko eni ‘oku pelepelengesi ‘aupito ke tau ngāue’aki ha toe me’a ‘i he Fale Alea ‘o Tonga.

Ko e kolé atu pe ia Sea pea kapau leva ‘oku pehē ko u fokotu’u atu, kumi mai ha tau faka’uhinga lao kae toki fakafuakava’i e tokotaha ko eni ‘o fakatatau ki hotau Konisitutone. Mālō Sea.

‘Eiki Sea: 1. ‘Eiki Nōpele, ‘oku ‘ikai ke mau ma’u ha me’a heni. ‘Oku tau ngāue’aki pē founa ngāue e Fale Aleá, ko e fokotu’u, poupou’i pea loto ki ai e tokolahi ‘i he Falé.

2. Ko ho fokotu’u ‘i ai ha poupou ki ai e Hou’eiki? ‘Ikai. ‘I ai ha poupou?

Poupou Tongatapu 3 ki he fokotu’u mei he Tēpile Nōpele toloi fakafuakava ‘o Tongatapu 7

Siaosi Sovaleni: Poupou ‘e Sea, ‘i he ‘uhinga ko ení Sea. Na’e ‘ikai ke ‘i ai ha taumu’a ia e Kupu 3, ke ngāue’aki he taimi kotoa pē. Hangē ko eni, ka mau loto pe mautolu ‘i ha taimi ke lau tu’o taha pe e laó pea hikinima’i ‘o tali pea ko e me’a ia ‘e faí. He ‘ikai ke toe lau tu’o 3 ia. Ka mau loto mautolu ke taha’i atu ‘a e ta’u fakapa’anga ia ki ‘Aokosi, he ‘uhinga ‘asi he me’á ‘oku pau ke lele’i ke ‘osi, ‘e tali ia. Hikinima’i pe ko ia na’e ‘ikai ke taumu’a e 3 ia ki he me’a kotoa pē he na’e ai e ngaahi *procedural matter* ‘e sai ia ke fai’aki ‘a e 3.

Ka ko e talamai ‘a ia ko e faka’uhinga ia ‘o pehē, ‘e fa’iteliha e 3 ia he toenga kotoa ‘o e tu’utu’uni ko u tui au ‘e Sea na’e ‘ikai ke taumu’a pehē ka ko ia ko u poupou au ki he me’a ‘a e Nōpele ‘Eua.

‘Eiki Minisitā Tānaki Pa’anga Hū Mai: Ki’i fakatonutonu pē Sea. Tapu ki he Feitu’u na, ko e ‘isiu ko ení ‘oku me’a mai ai ‘a e kaungā Fakafofonga na’e ‘osi fai e hopo ai, fakahinohino ia e Fakamaau’anga Tangí, ‘oku pule e Feitu’u na Sea pea mo e tu’utu’uni ko eni ‘a e Fale Aleá ‘i he Kupu 3. Pea kapau pe ‘oku paasi ‘o tali e Kupu 3 ‘a ia ‘e tali ia Sea.

Siaosi Sovaleni: Ko e fakatonutonu, Sea ‘oku hounga’ia pe au he me’a ka na’e ‘ikai ke ‘uhinga eni ia ki he me’a fakalaó ko e ‘uhinga pe eni ia ki he *principle* na’e fa’u ‘aki e Kupu 3. Pea hanga leva ‘e he Kupu 3 ia ‘o *dictate* kātoa ‘o e ‘u me’a ko ē ‘o lava pe ‘o pehē atu au, ‘o ‘osi pē hono lau ‘uluaki tali pe ko ia ko ‘ene tali ia e Lao, ‘ikai ke toe ‘alu ia ‘o lau tu’o 3.

He ko e ngaahi me’a ia ko e ngaahi makatu’unga mahu’inga ia ‘o ‘etau Tohi Tu’utu’uni. Pea kapau ko ‘etau ala eni ki he fakamo’oni ki he ke ...

<007>

Taimi: 1245-1250

Siaosi Sovaleni: ... *take* e *oath* fakapālangai. Ta kuo ‘atā kotoa e toenga ia ‘o e tohi fehu’i ke tau hikinima’i pe ‘etautolu ‘o liliu.

Paula Piveni Piukala: Sai ke u ke ki’i tokoni atu ki he Palēmia mālōlō. Sea ko e Kupu 3 na’a ne ngāue’aki ke tuku fakatafa’aki ke ‘oua ‘e toe tipeiti’i ‘a e *VONC* e 2023. Ko e me’a ia ‘oku mafatukitukí Sea. Ko eni ia ko e *personal* ...

Siaosi Sovaleni: Sea.

Paula Piveni Piukala: Fuakava pe ‘a’aku.

Siaosi Sovaleni: Kole atu pē ki he Fakafongga Tongatapu 7, na’e ‘ave ki he Fakamaau’anga pea na’e tali mai ‘e he Fakamaau’anga ‘oku mo’oni ia. Ko e ‘uhinga kae hoko atu naua ia ka ‘oku

Paula Piveni Piukala: Ta ko ē ta ko ē ‘oku ne mahino’i pē.

Siaosi Sovaleni: Te tau pehē ni ...

Paula Piveni Piukala: Ta ko ē ‘oku ne mahino’i pe ‘oku lava pe ngāue’aki e Kupu 3.

‘Eiki Sea: Ongō Fakafongga mo me’a hifo ki lalo.

Paula Piveni Piukala: Ka ko ‘eku ‘uhingá ko e ki’i fakaongo pē ki he’ene leá.

‘Eiki Sea: Ko e toki fakatokanga’i hake e me’a ko eni ko e fokotu’u ko eni ‘a ‘Eua, ‘a e ‘Eiki Nōpele ‘Euá, ‘oku ‘ikai ke u lava au ‘o tali ko e fokotu’u.

1. ‘Oku ta’efakalao ‘ene fokotu’u – (‘aki e ‘uhinga ko eni) Na’e ‘osi fai e tu’utu’uni Fakamaau’anga ‘i he hopó ‘a eni ‘oku me’a mai ki ai e ‘Eiki Minisitā pea na’e tu’utu’uni e Fakamaau’angá, ko e aofangatuku e tu’utu’uni ki he faka’uhinga fakalao ‘i Fale Aleá ni ko e Sea.

‘I he ‘ene pehē ‘e ‘ikai ke tau lava ‘o toloi ‘a e me’a ko eni ke ‘omai ha fale’i fakalao koe’uhi na’u ‘osi tu’utu’uni au he me’a ko eni he taimi ko ē na’e ‘uluaki fai ai e feme’a’aki ki he fakafuakavá. Na’u tu’utu’uni ‘e foki mai e me’a ko eni ki ha pāloti e Falé. Pea ne pehē tatau pe ‘eku tu’utu’uni ‘i he kuohilí mo ‘eku tu’utu’uni he ‘aho ní. Te tau foki mai pē ki he pālotí pea ‘i he’ene pehē te u fakafoki ‘a e fokotu’u ko eni e ‘Eiki Nōpele. Na’e poupou’i koe’uhi ‘oku ta’efakalao tau foki mai ki he fokotu’u ‘oku kei toé ‘a ia ko e fokotu’u ko eni ke tau pālotí’i, ke tau ngāue’aki ‘etau mafai ‘i he Kupu 3 ke tu’u fakatafa’aki e Kupu 21 ke fakangofua’i ‘a e fakafuakava ‘i he fakapālangí.

Mahino ‘oku ai e ni’ihi ‘oku mou poupou ki ai mo e ni’ihi ‘oku ‘ikai ke mou poupou ki he fokotu’u ka ke tau fakafoki mai pe ki he pāloti ki he tu’utu’uni e tokolahi. Kalake ke tau pāloti e fokotu’u. Ko ia ‘oku loto ke tali e fokotu’u fakahā mai hono nima.

Pāloti ‘o ‘ikai tali fokotu’u Tongatapu 7 ke fai hono fakafuakava’i ia ‘i he lea faka-Pilitānia

Kalake Tepile: Sea ‘oku loto ki ai e ‘Eiki Minisitā Takimamata, ‘Eiki Minisitā Pa’anga Hū Mai, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Ako, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, Paula Piveni Piukala, loto ki ai e toko 7.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai loto ki he fokotu’u fakahā hono nima.

Kalake Tepile: ‘Ikei ke loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, Siaosi Sovaleni, Dulcie Eleini Tei, Samiu Kiuta Vaipulu, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, ‘Eiki

Minisitā Ngoue, *His Serene Highness* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili, ‘Eiki Nōpele Nuku, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Fohe, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō, ‘Eiki Nōpele Vaea, na’e ‘ikai ke loto ki ai e toko 13.

Tu’utu’uni Fale Alea hoko atu hono fakafuakava’i Tongatapu 7 ‘i he lea faka-Tonga

‘Eiki Sea: Hou’eiki, ‘oku tu’utu’uni e Falé ke hoko atu pe ‘a e fakafuakavá ‘i he’ene faka-Tonga ‘i he ‘ene pehē ‘oku ‘ikai ke tali ia ‘o e kole ko eni e ‘Eiki Minisitā. Te u kole ki he Kalaké ke fakafuakava’i e ‘Eiki Minisitā ‘i he faka-Tongá.

Kalake Pule: Paula Piveni Piukala, ko ho fuakava eni ‘i he ‘ao ‘o e Fale Alea ‘o Tonga ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni ‘a e Kupu 83 ‘o e Konisitutone ‘o Tonga. ‘Oku ou fuakavá ni,

Paula Piveni Piukala: ‘Oku ou fuakavá ni ...

Kalake Pule: ‘I he ‘ao ‘o e ‘Otua ...

Paula Piveni Piukala: ‘I he ‘ao ‘o e ‘Otua ...

Kalake Pule: Te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou vi. ...

Paula Piveni Piukala: Te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou vi. ...

Kalake Pule: Ko e Tu’i totonu ‘o Tonga.

Paula Piveni Piukala: Ko e Tu’i totonu ‘o Tonga.

Kalake Pule: Pea te u tauhi ma’oni’oni mo haohaoa ...

Paula Piveni Piukala: Pea te u tauhi ma’oni’oni mo haohaoa ...

Kalake Pule: ‘A e Konisitutone mo e Pule’anga ‘o Tonga ...

Paula Piveni Piukala: ‘A e Konisitutone mo e Pule’anga ‘o Tonga ...

Kalake Pule: Pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku Potungāue ...

Paula Piveni Piukala: Pea fai ‘a e ngāue ‘i he’eku Potungāue ...

Kalake Pule: Ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai ...

Paula Piveni Piukala: Ki he ngata’anga ‘o ‘eku mafai ...

Kalake Pule: Koe’uhi ko e lelei ‘a e Tu’i mo e Pule’anga ni...

Paula Piveni Piukala: Koe’uhi ko e lelei ‘a e Tu’i mo e Pule’anga ni ...

Kalake Pule: Ko au Paula Piveni Piukala ...

Paula Piveni Piukala: Ko au Paula Piveni Piukala ...

Kalake Pule: Minisitā ki he Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’anga ...

Paula Piveni Piukala: Minisitā ki he Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’anga ...

Kalake Puke: Minisitā Polisi ...

Paula Piveni Piukala: Minisitā Polisi ...

Kalake Pule: Minisitā ki he Tāmateafi mo e Me’afakafokifā.

Paula Piveni Piukala: Minisitā ki he Tāmateafi ...

<007>

Taimi: 1250-1255

Mēmipa ‘o e ngaahi Komiti faka-Fale Aleá

‘Eiki Sea: ... Mālō Hou’eiki, tau hoko atu leva ki he ‘asenita faka’osi ‘o ‘etau ngāue he ‘aho ní. ‘A ia ko e Mēmipa ‘o e ngaahi Komiti faka-Fale Aleá, te u kole ki he Kalaké ke tuku hake e tēpilé. Tēpile uá.

Kalake ke lau mai e, ke lau mai e kau Mēmipa e ‘ū Komiti ‘o kamata pē mei he Komiti Tu’uma’u ki he Laó.

Hou’eiki ‘e lau kakato atu pē koe’uhí ki he lekootí, ‘a e kau Mēmipa ko eni ‘oku ‘i he ‘ū Kōmití takitaha. Pea ‘i hono ‘osi ko ē hono laú, te u faka’atā atu ke ‘omai homou ngaahi fokotu’u kapau ‘oku ‘iai ha fakatonutonu ki he ngaahi Mēmipa ko ení. Kalake ko e Kōmiti Tu’uma’u ki he Laó.

Komiti Tu’uma’u ki he Lao

Kalake Tēpile: 1 – Komiti Tu’uma’u ki he Laó

Mēmipá

- Lord Fakafanua
- Lord Tu’ivakanō
- Hon Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi
- Hon Mo’ale Fīnau
- Hon Sāmiu Kuita Vaipulu (ko e Seá ia)
- Hon Viliami Uasikē Lātū
- Pea mo e ‘Ateni Senialé

Mēmipa Talifakí

- Hou’eiki Fakafofonga Nōpelé, *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili pea mo Lord Nuku
- Hou’eiki Minisitā, *Hon* ‘Uhilamoelangi Fasi, *Hon* Paula Piveni Piukala
- Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí, *Hon* Siaosi ‘Ofa Ki Vahafolau Sovaleni pea mo *Hon* Tevita Fatafehi Puloka

Komiti Tu’uma’u ki he ‘Asenitá

Komiti hono 2 – Komiti Tu’uma’u ki he ‘Asenitá

Mēmipá

- Lord Fakafanua (Sea)
- Lord Tu'iha'angana
- Hon 'Aisake Valu Eke
- Hon Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi
- Hon Siaoosi 'Ofa Ki Vahafolau Sovaleni
- Hon Tevita Fatafehi Puloka

Mēmipa Talifakí

- Hou'eiki Fakafofonga Nōpelé, Lord Tu'ilakepa pea mo Lord Tu'i'afitu
- Hou'eiki Minisitā, Hon Mateni Tapueluelu, *HSH* Pilinisi Kalauní Tupouto'a 'Ulukalala
- Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí, *Hon* Veivosa Light Of Life Taka, *Hon* Samiu Kuita Vaipulu

Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e FaleAleá

Komiti fika 3 – Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e FaleAleá

Mēmipá

- Lord Tu'ivakanō (Sea)
- Lord Tu'iha'angana
- *Hon* Mateni Tapueluelu
- *Hon* 'Uhilamoelangi Fasi
- *Hon* Samiu Kuita Vaipulu
- *Hon* Viliami Uasikē Lātū

Mēmipa Talifakí

- Mei he Hou'eiki Fakafofonga Nōpelé, Lord Tu'i'afitu mo Lord Vaea
- Mei he Hou'eiki Minisitā, Hon 'Ana 'Akau'ola mo *Hon* Mo'ale Finau
- Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí, *Hon* Tevita Fatafehi Puloka mo *Hon* Sevenitini Toumoua

Komiti Tu'uma'u ki he Pa'angá

Fika 4 – Komiti Tu'uma'u ki he Pa'angá

Mēmipá

- Lord Fakafanua
- Lord Tu'ilakepa
- *Hon* 'Aisake Valu Eke
- *Hon* Paula Piveni Piukala
- *Hon* Siaoosi 'Ofa Ki Vahafolau Sovaleni (ko e Seá ia)
- *Hon* Sevenitini Toumoua
- Pea mo e 'Atita Senialé

Mēmipa Talifakí

- Hou'eiki Fakafofonga Nōpelé, ko Lord Nuku pea mo *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili
- Hou'eiki Minisitā, *Hon* Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi, *Hon* Mateni Tapueluelu
- Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí, *Hon* Johnny Gratten Vaea Taione pea mo *Hon* Samiu Kuita Vaipulu

Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Me'a Fakasosialé

Komiti fika 5 – Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Me’a Fakasosialé
Mēmipá

- Lord Nuku
- Lord Vaea
- *Hon* ‘Ana ‘Akau’ola
- *Hon* Sinaitakala Tu’itahi

<008>

Taimi: 1255-1300

Kalake Tēpile: ...- *Hon* Mo’ale ‘Otunuku

- - *Hon* Tevita Fatafehi Puloka (ko e Seá ia)

Mēmipa Talifakí

- *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili pea mo Lord Tu’ilakepa mei he Hou’eiki Nōpelé
- *Hon* ‘Uhilamoelangi Fasi mo e *HRH* Pilinisi Kalauní Tupouto’a ‘Ulukalala mei he Hou’eiki Minisitā
- Pea ko e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí ko *Hon* Vātau Mefi Hui pea mo Veivosa Light Of Life Taka

-

Komiti fika 6 – Komiti Tu’uma’u ki he ‘Ātakeá

‘Eiki Fakafofonga Nōpele ‘Eua: ‘Eiki Sea, kole pē mu’a ke u ki’i kole atu pē mu’a ki he Komiti ko eni Fakasosialé. Ko u kole atu pē mu’a pē ‘e laumālie lelei pē Feitu’u na ke ma, ke u ‘alu hifo pē mu’a ki lalo ‘o talifaki ai kae ‘alu hake mu’a ‘a Lord Tu’ilakepa ke ma fetongi Sea?

‘Eiki Sea: Na’e ‘ai ke tau lau kakato pea toki fai e fehikitakí ka ‘oku sai pē ko ‘ena ke ‘osi fokotu’u mai.

‘Eiki Fakafofonga Nōpele ‘Eua: Mālō Sea.

‘Eiki Sea: Hoko atu Kalake.

Komiti Tu’uma’u ki he ‘Ātakeá mo e Feliuliaki ‘o e ‘Eá

Kalake Tēpile: Komiti hono 6 – Komiti Tu’uma’u ki he ‘Ātakeá mo e Feliuliaki ‘o e ‘Eá
Mēmipá

- Lord Fakafanua (Seá)
- Lord Tu’i’āfitu
- *HRH* Pilinisi Kalani, Kalauní Tupouto’a ‘Ulukalala
- *Hon* Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi
- *Hon* Siasia ‘Ofa Ki Vahafolau Sovaleni
- *Hon* Dulcie ‘Ileini Tei

Mēmipa Talifakí

- Mei he Hou’eiki Nōpelé ko Lord Tu’iha’angana mo Lord Tu’ilakepa
- Hou’eiki Minisitā, *Hon* Mo’ale Finau, *Hon* Siosiu Moala Halavātau
- Mei he Hou’eiki Fakafofonga e Kakaí, *Hon* Sevenitini Toumoua, *Hon* Johnny Grattan Vaea Taione

Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Ngāue ki Mulí, Malu’í mo e Fefakatau’akí

Komiti fika 7 – Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Ngāue ki Mulí, Malu’í mo e Fefakatau’akí
Mēmipá

- *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili (Sea)
- Lord Fakafanua
- *HRH* Pilinisi Kalauní Tupouto’a ‘Ulukalala
- *Hon* Kapelieli Militoni Lanumata
- *Hon* Siaosi ‘Ofa Ki Vahafolau Sovaleni
- *Hon* Johnny Grattan Vaea Taione

Mēmipa Talifakí

- Mei he Hou’eiki Nōpelé, Lord Tu’ivakanō mo Lord Tu’iha’angana
- Mei he Hou’eiki Minisitā, *Hon* Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi mo *Hon* Mo’ale Finau
- Mei he Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí, *Hon* Viliami Uasikē Lātū mo *Hon* Mo’ale ‘Otunuku

Komiti Tu’uma’u ki he Ngoué mo e Toutaí

Komiti fika 8 – Komiti Tu’uma’u ki he Ngoué mo e Toutaí

Mēmipá

- Lord Tu’ilakepa (Sea)
- Lord Nuku
- *Hon* ‘Aisake Valu Eke
- *Hon* Siosiu Moala Halavātau
- *Hon* Vātau Mefi Hui
- *Hon* Tevita Fatafehi Puloka

Mēmipa Talifakí

- Hou’eiki Fakafofonga Nōpelé, Lord Fohe, *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili
- Hou’eiki Minisitā, talifaki mei ai *Hon* Kapelieli Militoni Lanumata mo *Hon* Sinaitakala Tu’itahi
- Hou’eiki Fakafofonga ‘oe Kakaí, *Hon* Viliami Uasikē Lātū, *Hon* Dulcie ‘Ileini Tei

Komiti Tu’uma’u ki hono Fakafofepaki’i ‘o e Ta’eFaitotonú

Komiti hono 9 – Komiti Tu’uma’u ki hono Fakafofepaki’i ‘o e Ta’eFaitotonú

Mēmipá

- Lord Tu’iha’angana
- *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili
- Mateni Tapuelu *Hon* Mateni Tapueluelu
- *Hon* ‘Uhilamoelangi Fasi
- *Hon* Viliami Uasikē Lātū (Sea)
- *Hon* Mo’ale ‘Otunuku

Mēmipa Talifakí

- Mei he Hou’eiki Nōpelé, Lord Fakafanua mo Lord Tu’ivakanō
- Mei he Hou’eiki Minisitā, *Hon* Kapelieli Militoni Lanumata, *Hon* ‘Aisake Valu Eke
- Mei he Fakafofonga ‘o e Kakaí, *Hon* Samiu Kuita Vaipulu, *Hon* Sevenitini Toumoua

Komiti Tu'uma'u ki he Tupu Tokolahí mo e Langa Fakalalakaká

Komiti hono 10 – Komiti Tu'uma'u ki he Tupu Tokolahí mo e Langa Fakalalakaká

Ko e Mēmipá

- Lord Fohe
- Lord Vaea
- Hon 'Ana 'Akau'ola
- *Hon* Sinaitakala Tu'itahi
- *Hon* Veivosa Light Of Life Taka
- *Hon* Dulcie 'Ileini Tei (Seá)

Mēmipa Talifakí

- Mei he Hou'eiki Fakafofonga Nōpelé, Lord Fakafanua mo Lord Tu'ivakanō
- Hou'eiki Minisitā, *Hon* 'Uhilamoelangi Fasi, *Hon* Kapelieli Militoni Lanumata
- Mei he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí, *Hon* Mo'ale 'Otunuku, *Hon* Viliami Uasikē Lātū

Poate ki he Vāhenga Mālōlō 'a e FaleAleá

Mēmipá

- Seá, 'Eiki Sea 'o e FaleAleá Lord Fakafanua
- Mēmipa Fakafofonga 'o e Pule'angá *Hon* 'Aisake Valu Eke
- Fakafofonga e Hou'eiki Nōpelé Lord Tu'ilakepa
- Fakafofonga e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí *Hon* Siaosi 'Ofa Ki Vahafolau Sovaleni

Mēmipa Talifakí

- Lord Tu'iha'angana

<008>

Taimi: 1300-1305

Kalake Tēpile:... - *Hon* Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi

- Lord Fohe
- Pea mo *Hon* Sāmiu Kuita Vaipulu

'Eiki Sea: Hoko atu ai pē ki he **Ngaahi Komiti Fili 'o e FaleAleá**, 'a ia 'oku lolotonga fā.

Kalake Tēpile: Mēmipa 'o e Ngaahi Komiti Fili 'a e Falealeá

Komiti Fili Ki he Lipooti Fakata'u 'a e Pule'angá

1 – Komiti Fili Ki he Lipooti Fakata'u 'a e Pule'angá

Mēmipá

- Lord Tu'ivakanō
- Lord Fakafanua
- *Hon* 'Aisake Valu Eke
- *Hon* Mateni Tapueluelu
- *Hon* Samiu Kuita Vaipulu
- *Hon* Seveniti Toumoua

Mēmipa Talifakí

- Fakafofonga Nōpelé ko Lord Tu'iha'angana

- Fakafofonga mei he Hou'eiki Minisitā, *Hon* Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi
- Fakafofonga Kakaí, *Hon* Tevita Fatafehi Puloka

Komiti Fili Fekau'aki mo e Totongi 'Uhilá

2 – Komiti Fili Fekau'aki mo e Totongi 'Uhilá

- Lord Tu'ivakanō
- Lord Tu'i'afitu
- *Hon* 'Uhilamoelangi Fasi
- *Hon* Mateni Tapueluelu
- *Hon* Samiu Kuita Vaipulu
- *Hon* Viliami Uasikē Lātū

Mēmipa Talifakí

- Fakafofonga Nōpelé, Lord Nuku
- Fakafofonga Minisitā, *Hon* Paula Piveni Piukala
- Fakafofonga Kakaí, *Hon* Johnny Grattan Vaea Taione

Komiti Fili Fekau'aki mo e Kautaha Vakapuna Lulutaí

Komiti hono 3 – Komiti Fili Fekau'aki mo e Kautaha Vakapuna Lulutaí

- Lord Fohe
- *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili (Ko ia 'oku Seá)
- *Hon* 'Aisake Valu Eke
- *Hon* Paula Piveni Piukala
- *Hon* Siaosi 'Ofa Ki Vahafolau Sovaleni
- *Hon* Johnny Grattan Vaea Taione

Mēmipa Talifakí

- Mei he Hou'eiki Nōpelé, Lord Nuku
- Mei he Hou'eiki Minisitā, Mateni Tapueluelu
- Mei he Hou'eiki Fakafofonga Kakaí, *Hon* Viliami Uasikē Lātū

Komiti Fili Fekau'aki mo hono Fakaivia 'o e 'Ofisi 'o e FaleAleá

4 – Komiti Fili Fekau'aki mo hono Fakaivia 'o e 'Ofisi 'o e FaleAleá

Mēmipá

- *Hon* Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi
- *Hon* Tevita Fatafehi Puloka
- Pea mo Lord Fakafanua

Mēmipa Talifakí

- Lord Tu'iha'angana
- *Hon* 'Aisake Valu Eke
- *Hon* Dulcie 'Ileini Tei

Komiti Fili ki he Tō, Tali 'o e Tō Folofolá 'e toki fili hili 'a e huufi FaleAlea 'o e ta'u FaleAlea 2025.

'Eiki Sea: Mālō

Kalake Tēpile: Mālō ‘Eiki Sea

‘Eiki Sea: Hou’eiki ‘oku faka’atā atu kapau ‘oku ‘i ai ha ngaahi fokotu’u fekau’aki pea mo e kau Mēmipa e ‘ū Komiti Tu’uma’u pea mo e Komiti Fili FaleAleá. Kapau ‘oku ‘i ai ha ngaahi liliu, mou fokotu’u mai e tokotaha ‘oku mou loto ke mou fetongi mo iá. Ka ‘oku ‘i ai pē faka’amu ‘oku ‘i ai e felotoi ki ai.

‘Eiki Nōpele ‘Euá.

Lord ‘Eua: Sea ko u kole atu mu’a ku, ku ai mo e komiti ‘e taha ko u mēmipa ai ka e talifaki ‘a Fohe. Kole atu mu’a ke ‘alu hake mu’a Fohe ‘o fetongi au kau holo hifo au ki he talifaki Sea.

‘Eiki Sea: Komiti fē ‘eni?

Lord Nuku: Mahalo ko e hivá pe ko e, Toutaí. He ‘oku ‘uhí ‘oku taukei ange ‘a Fohe he na’e Minisitā he Toutaí Sea. Mālō.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Nōpele kapau ko iá ‘ikai ke ke toe Mēmipa koe ha komiti.

Lord Nuku: Sea, ko u tui pē au ‘e lahi pē kau, ‘a e kau tengetangé pa u toki hū atu ai. He ko e kau Mēmipa lelei eni fokotu’u atú Sea, mālō.

‘Eiki Sea: Fakatokanga’i e liliu ko iá Kalake. Hou’eiki toe ‘i ai ha fokotu’u?

Pāloti’i ‘o tali kau mēmipa & fakatonutonu ki he ngaahi Komiti

Tu’uma’u/Fili ‘a e Fale Alea

Kole atu ki he Kalaké ke tau pāloti, ko ia ‘oku loto ke tali ‘a e kau Mēmipa ‘i he ngaahi Komiti he FaleAleá Tu’umaú pea mo e Filí fakahā mai ho nimá.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, Siaosi ‘Ofa Ki Vahafolau Sovaleni, Samiu Kuita Vaipulu, ‘Eiki Minisitā Takimamatá, ‘Eiki Minisitā Mo’uí, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá, ‘Eiki Minisitā Pa’anga Hū Maí, ‘Eiki Palēmiá, Tokoni Palēmiá, ‘Eiki Minisitā Akó, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’akí, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’angá, ‘Eiki Minisitā Ngoué, ‘Eiki Nōpele Nuku, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Fohe, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō, ‘Eiki Nōpele Vaea pea mo Dulcie ‘Ileini Tei. Loto ki ai e toko 19.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai loto ki he fokotu’ú, fakahā mai ho nimá.

Kalake Tēpile: ‘Oku ‘ikai ha fakahā loto pehē, ‘Eiki Sea.

Toloi fanongonongo ‘a e Fale Alea

‘Eiki Sea: Hou’eiki ko u fakamālō atu he lava kakato ‘etau ‘asenita ki he ‘aho ní. Te u toloi fanongonongo e Falé, mou me’a hake ke tau kelesi.

Kelesi

(Na'a nau me'a kotoa ki 'olunga, pea fakahoko 'e he 'Eiki Sea 'a e kelesi tuku)

<008>